

яъне «гусиён» номиданд. Баъди қатли Ян Гус чонибдорони ӯ аз мубориза даст накашиданд.

Соли 1419 дар Прага шӯриш ба амал омад. Хунармандону камбағалон ба шаҳрдорӣ даромада, аз тирезаҳои он ҳокимони бадкинро берун мепартофтанд. Ба шӯришгарон муяссар гардид, ки дар марказ муддате ҳокимиятро ба даст оранд. Онҳо аз шаҳр бойҳою ашрофони немисро пеш карданд. Шӯришчиён дайрхоро горат намуда, хизматгорони калисоро мекуштанд ва ё аз шаҳр меронданд. Аз ин ҳолат панҳо истифода бурда, заминҳои калисоро забт карданд.

Расми 172. Ян Жижка.

Лашкари гусиён аз пиёдагардон иборат буда, асосан бо занҷир, табар, чӯб ва ханҷар мусаллаҳ буд. Роҳбарии ҳаракати гусиёно собиқ ритсар Ян Жижка ба ӯҳда дошт. Ӯ дар яке аз ҷангҳо аз сараш захм бардошта, дар натиҷа кӯр мешавад. Баъди фавти Ян Жижка ба лашкари гусиён лашкаркаши дигар роҳбарӣ кард.

Фарқияти мақсад ва роҳу усулҳои мубориза зътидолиҳо ва табориҳоро душмани якдигар карданд.

Гусиён маҷлиси халқӣ ташкил намуданд. Ҷои дӯстдоштаи маҷлиси халқӣ кӯҳи Табор, ки он дар ҷануби Чехия воқеъ буд, ба шумор мерафт. Мардуми зиёде ба ин ҷо омада, шаҳри Табори ба кӯҳи ҳамномро бунёд карданд. Дар ҳаракати Гусиён ду ҷараён вучуд дошт – табориҳо ва зътидолиҳо.

Қисми асосии гусчиёно табориҳо ташкил меоданд. Онҳо аз деҳқонон, хунармандон ва камбағалони шаҳр иборат буданд. Шахсоне, ки ба Табор меомаданд, пулҳои худро ба сандуки

Расми 173.
Боинигоҳи
мустаҳками
гусиён.

хайрияи махсус, ки дар кӯча гузошта шуда буд, мепартофтанд. Маблағи чамъгардида барои мусаллаҳшавии шӯришчиён ва ёрӣ ба камбағалон истифода мешуд. Дар Табор ҳама баробарҳуқук буда, якдигарро дӯсту бародар ва апаю хоҳар мешумориданд.

Гуруҳҳои дигари гусчиён эътидолчиён номида мешуданд, ки ба онҳо аз ҳунармандон, тоҷирон ва феодалони чех иборат буданд. Эътидолиён аз ҳунармандон, тоҷирон ва як қисми феодалҳо иборат буданд. Эътидолиён мекӯшиданд, ки таъсири калисои католикиро заифтар кунанд ва мулку заминҳояшро кашида гиранд.

Дар рафти ҷанг байни табориҳо ва эътидолиҳо задухӯрдҳои шадид ба амал омаданд. Соли 1434 дар шаҳрчаи Липана, ки дар қисмати шарқии Прага ҷойгир аст, эътидолиён ба табориҳо дарафтоданд. Ин муҳориба бо шикасти табориҳо анҷом ёфт.

Натиҷаи муборизаи гусчиён ба он оварда расонид, ки аҳолии бисёр шаҳрҳои Чехия аз чехҳо иборат гардид.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Карли I барои пешрафти Чехия кадом тадбирҳоро амалӣ намуд?
2. Калисои католикӣ дар Чехия чӣ мақом дошт?
3. Чаро номи Ян Гус машҳур аст?
4. Сабабҳои ҷанги гусчиён дар Чехияро баён кунед.
5. Табориҳо ва эътидолиҳо аз ҳамдигар чӣ фарқият доштанд?
6. Шахсияти Ян Жижекоро муайян кунед.
7. Чаро дар эътидолиҳо ва табориҳо низоъ сар зад ва он бо чӣ анҷом ёфт?
8. Ҷангҳои гусчиён чӣ натиҷа доданд?

§ 51. РУС ДАР МУҚОБИЛИ МУҒУЛҲОИ ИСТИЛОҒАР

ҲАМЛАИ АВВАЛИНИ МУҒУЛҲО. Соли 1207 Чингизхон заминҳои ҳавзаи дарёи Иртишро ишғол намуда, онро яке аз улуси Муғулистон табдил дода, сарвариини онро ба писари калониаш Ҷучӣ супорид. Муғулҳо то солҳои 30-юми асри XIII ба забти Чин ва Осиёи Марказӣ банд буданд. Онҳо барои забткориини дар пеш истода, оид ба вазъи сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҳарбии кишварҳои аврупоӣ маълумотҳои ҷосусӣ чамъ мекарданд.

Баҳори соли 1223 лашкари 30-ҳазорнафараи Муғул бо сарвариини Чебе ва Субадай ба тарафи Аврупои Шарқӣ рахсипор

шуд. Муғулҳо ба хонҳои кипчоқҳо шикаст доданд. Хонҳои кипчоқ аз князҳои рус ёрӣ хостанд.

31 май соли 1223 дар наздикии дарёи Калка дастаҳои муттаҳидани русу кипчоқҳо бо нерӯҳои асосии муғулҳо вохӯрданд. Князи Киев Мстислав Романович бо дастаи сарбазони худ аз дур шикастхӯрии ҷузъу томҳои лашкари Русро тамошо мекард. Дар рӯзи сеюми муҳориба князи Киев бо ҷанговаронаш силоҳи худро ба замин гузошта, ба Субадай ваъда дод, ки ӯ бе ягон мамоният ба Рус хоҳад даромад. Сарфи назар аз ин рафтораш, князи Киев бо ҳамроҳии ҷанговарон аз тарафи муғулҳо ваҳшиёна ба қатл расонда шуд.

Расми 174. Ботухон.

ҲУҶУМИ НАВИ МУҒУЛҲО. Соли 1235 муғулҳо дар қурултои худ, ки дар Қароқорум – пойтахти давлати Чингизхон баргузор гардида буд, қарор қабул карданд, ки барои забти кишварҳои Аврупо лашкар қапида шавад. Сарвари ин лашкаркаширо писари Чўҷӣ – Ботухон ба ўҳда дошт. Субадай мушовири ӯ буд.

Охири соли 1236 муғулҳо артиши Булғори Волгаро шикаст дода, баъд соли дигар кипчоқҳо ва мардуми каламрави байни дарёи Волга ва Днепрро ба худ тобеъ карданд.

Ботухон дар муқобили Рус 120–140 ҳазор ҷанговарро истифода бурд, ки тахминан 40–50 ҳазорашро муғулҳо ташкил мекарданд.

ҲУҶУМИ БОТУХОН БА РУС. Зимистон Боту ба ҳудуди князигарии Рязан дохил гардид.

Баъди забти ин князигарӣ он ба тарафи князигарии Владимир ҳаракат кард. Князи Рязан Юрий Всеволодич дар тӯли як моҳ, ки нерӯҳои ҳарбии худро дар Коломна ҷобачо кард. Дар наздикии Коломна қариб тамоми лашкари Владимир торумор карда шуда, бо ҳамин тақдирӣ шимолу шарқии Рус ҳал гардид. Москва, ки дар он давра шаҳр – қалъаи начандон калон буд, ба ғоратгарон муқобилат карда дода натавонист. Баъди панҷ рӯз муғулҳо Москваро забт карда, онро хароб намуданд. Баъди Москва муғулҳо боз 14 шаҳри Рус, аз он ҷумла – Ростов, Суздал, Ярославл, Кострома, Углич, Димитров, Твер, Юрев, Владимирро забт ва ғорат карданд.

Рисунг 175. Баскакҳои мугул
андоз меғундоранд.

Тирамоҳи соли 1240 Ботухон бо лашкари бузурги худ ба самти ҷануби Рус ҳаракат кард, аз Днепр гузашта, ба Киев наздик шуд.

Ба мудофиаи Киев княз Даниил Романович роҳбарӣ мекард. Муҳофизони шаҳр ҳашт рӯз мардонавор ҳучумҳои мугулҳоро пас гардонданд. Дар рӯзи нухӯм ба мугулҳо

муяссар шуд, ки шаҳри Киевро ба даст дароранд.

Баҳори соли 1241 лашкари Ботухон ба самти ғарбӣ ҳаракат кард. Ягон кишвари ғарбӣ натавонист, ки ба мугулҳо муқобилияти сазовор нишон диҳад. Аврупои дар ҳолати парокандагии феодалӣ қарордошта дар муқобили Ботухон истода ҳам наметавонист. Лашкари Ботухон дар давоми як сол Лахистон, Маҷористон, Чехия ва кишварҳои нимҷазираи Балқанро ба ҳаробазор табдил дод, ба сарҳади Италия баромад. Дар маркази Аврупо шаҳри Венаи Австрия ва шаҳри Оломоутси Чехияро ба даст овард. Вале охири ҳамаи сол, дар лаҳзаи ҳалқунандаи тақдирӣ Аврупои Ғарбӣ Ботухон лашкарашро ба Шарқ, ба даштҳои поёноби Волга бозпас хонд.

ОЗОДШАВИИ РУС. Дар тӯли асрҳои XIII-XV князҳои Рус ба муқобили истилогарони Мугул мубориза мебариданд. Вале дар аввал дар ин мубориза на ҳамаи князҳо ғайбона иштирок мекарданд. Ниҳоят, ташаббуси мубориза бар зидди мугулҳоро

Рисунг 176. Дмитрий
Донской.

кнйзии Москва ба даст гирифт. Князи Москва Дмитрий Донской ба ҳони Мугулҳо итоат намекард ва андоз ҳам наменардохт. Аз ин рӯ, Урдаи Тиллоӣ бар зидди ӯ лашкар кашид. Дмитрий Донской бо лашкари пурзӯри худ ба "пешвози" лашкари мугулҳо баромад ва 8 сентябри соли 1380 дар майдони Куликово, ки дар соҳили дарёи Дон воқеъ гардидааст, ба мугулҳо шикаст дод. Дар ин муҳориба аз ҳар ду тараф то 300 ҳазор нафар сарбоз талаф ёфт. Вале соли 1382 мугулҳо аз нав ба

Москва ҳучум намуда, онро ишғол ва талаю тороч карданд. Князи Москва ва князҳои дигари Рус мисли пештара ҳар сол аз халқ андоз ғундошта, ба хони мугулҳо месупориданд. Маълум буд, ки сарзамини Рус дар парокандагӣ аз зери зулми мугулҳо озод шуда наметавонад. Аксарияти князҳо эҳсос мекарданд, ки танҳо дар муттаҳидӣ озодӣ ба даст оварда метавонанд. Муттаҳидшавии князҳои Рус дар атрофии Москва, махсусан дар солҳои ҳукмронии Ивани III вусъат ёфт. Баъзе князҳо ихтиёран ба князи Москва ҳамроҳ мешуданд. Қисми дигари князҳо аз ин кор саркашӣ мекарданд. Бинобар ҳамин сабаб Ивани III онҳоро зӯран ба худ тобеъ мекард. Яке аз чунин князҳои Новгороди Бузург буд. Ивани III ба Новгород лашкар кашида, онро таслим карда ва вечеро пароканда намуда, рамзи истиклолияти Новгороди Бузург – Зангӯларо ба Москва овард.

Рисунг 177. Ивани III.

Дар натиҷаи ин князии Москва торафт пурзӯртар мешуд. Ивани III артиши муттаҳидаи Русро ташкил намуда, дигар ба хонҳои Урдаи Тиллоӣ андоз намесупорид. Саркашии Ивани III қаҳру ғазаби хони Мугул – Аҳмадро ба вучуд овард. Ӯ талаб кард, ки Ивани III ба ӯ андози ҳарсоларо пардозад. Вале аз князи Москва ҷавоби рад гирифт. Барои ҳамин Аҳмадхон бар зидди ӯ лашкар кашад.

Тобистони соли 1480 лашкари 100-ҳазорнафараи Аҳмадхон ба шохоби дарёи Ока – Угра наздик шуда, дар муқобили лашкари Ивани III камин гирифт. Ҳарду тараф ҳам ба ҳучум намегузаштанд. Аҳмадхон бо лашкараш дар ин ҷо то оғози зимистон истода, ба ҳучум ҷуръат накарда, ақиб баргашт. Бо ҳамин сарзамини Рус аз зулми Мугул, ки он қариб 240 сол давом кард, озод шуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Лашкаркашии мугулҳо ба сарзамини Рус кай оғоз ёфт?
2. Задухӯрдҳои аввалини мугулҳо бо князҳои Рус кай рух доданд?
3. Ботухон кай ба сарзамини Рус лашкар кашид?
4. Қисмати шимолию шарқии Русро мугулҳо кай забт карданд?
5. Дар Аврупо мугулҳо кадом давлатҳоро ишғол намуданд?
6. Забткориҳои Мугул Русро ба кадом ҳолат гирифтор кард?

§ 52. МАДАНИЯТИ АВРУПОИ ҶАРБӢ ДАР АСРҲОИ XI-XV

ОЛОТИ МЕҲНАТ ВА ИСТЕҲСОЛОТ. Дар баробари ба вучуд омадани давлатҳои марказиятнок дар шаҳрҳои онҳо олоти меҳнат ва усулҳои истеҳсол такмил меёфтанд. Пешрафти фарҳанг ба ихтирои намудҳои нави олоти меҳнат шароит фароҳам меовард. Ҳатто баъзе намудҳои олоти меҳнати механикӣ низ ихтироъ карда шуданд.

Масалан, дар истеҳсоли маъдан ва коркарди он ҳунармандон аз муҳаррикҳои обӣ истифода мебарданд. Муҳаррикҳои бо об ҳаракаткунанда самаранокӣи кори косибонро ҳам аз ҷиҳати сифат ва ҳам аз ҷиҳати ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот афзун гардонданд.

Дар як қатор минтақаҳои Аврупо дар маҷрои дарёҳои наҷандон қалон обанборҳо месохтанд. Оби онҳоро дар вақти зарурӣ аз тариқи новаҳои махсус, ки аз ҷӯй ба он мерехт, ба парраҳои муҳаррики обӣ равона мекарданд. Муҳаррик бошад, бо тире ба механизми дигар пайваست карда шуда, дар баъзе мавридҳо ба тири қурраи домнагӣ пайваст буд. Муҳаррик ба қурра ҳавои гарм ворид мекард. Дар натиҷаи ҳосил шудани ҳарорати баланд дар қурра маъдан ғудохта мешуд. Баъд филизи тайёро тавассути асбобҳои махсуси ҳарротӣ ба шакли лозимӣ медароварданд. Барои ба баландӣ бардоштани муҳаррику борҳои вазнин асбоби борбардорӣ низ ихтироъ карда шуд.

ТЕХНИКАИ ҶАРБӢ. Оҳану ҷӯян ашён зарурии истеҳсоли яроқи оташфишон буд. Дар асри XV барои ғатҳи қалъаҳо аз тӯпҳои вазнин истифода бурда мешуданд. Яроқҳои оташфишони дастӣ низ такмил меёфтанд. Дар ибтидои асри XVI барои аскарҳои пиёдаином мушкет ихтироъ карда шуд, ки тири он дар масофаи 150–200 қадам ба нишон мерасид.

Паҳншавии аслиҳаи оташфишон дар қори ҳарбӣ тағйироти ҷиддӣ ба амал овард. Акнун сарбоз аз масофаи дур душманро ба нишон гирифта, парронда метавонист. Қалъаҳои мустаҳкам низ барои ғатҳ қардан дастрас гардиданд. Ритсарҳои савора ҷояшонро ба сарбозони бо ин аслиҳаи оташфишон мусаллаҳ доданд.

Дар асри XV киштии сабуки тезҳаракат низ сохта шуд, ки онро Кема (Каравелла) меномиданд. Ба воситаи он ба роҳи дур сафар қардан мумкин буд.

ИХТИРОИ КИТОБЧОП-КУНИ. Рушди ҳунармандӣ ва тичорат саводнокии мардуми сокини шаҳрҳои Аврупоро тақозо мекард.

Аввал навиштани китобхоро рӯҳониён ба ӯҳда доштанд. Бо мурури замон дар шаҳрҳо устохонаҳои чопи китобҳо пайдо шуданд. Пас аз ин китобхоро рӯйнавис низ мекарданд. Китобхонаҳо бошанд на фақат дар калисою дайрҳо, инчунин дар донишгоҳҳо, қасри шох ва хонаи мансабдорону сарватмандон низ пайдо шуданд.

Дар асри XIV дар Аврупо китобҳои дастнавис талаботи мардумро қонеъ гардонда наметавонист. Устоҳо аз чӯб ва мис нақши ҳарфҳоро бурида, тайёр мекарданд. Ин кор заҳмат ва вақти зиёдро талаб мекард. Барои ҳамин устоҳо усули осони чопи китобро ҷустуҷӯ мекарданд.

Соли 1445 Иоганн Гутенберги олмонӣ дастгоҳи китобчопкуниро ихтироъ кард. Дар натиҷаи заҳмати зиёд ӯ реҳтани ҳарфҳои алоҳида (литери)-ро кашф намуд. Ба воситаи он сатрҳо ва саҳифаҳо ҳуруфчинӣ мешуданд. Гутенберг дастгоҳи чопкуниро ихтироъ карда, соли 1450 тавасути он аввалин китобро чоп кард. Аз он давра сар карда, китобчопкунӣ дар Аврупо паҳн шуд. То охири асри XV дар 1100 чопхонаи мамлакатҳои Аврупо 40 ҳазор номгӯи китоб бо теъдоди 25 миллион нусха рӯйи чопро دیدанд. Китобҳо бо чандин забони халқҳои Аврупо оид ба донишҳои гуногуни адабӣ ва илмӣ чоп мешуданд.

Китобчопкунӣ яке аз беҳтарин дастовардҳои тамаддуни асримиёнагии инсоният аст. Маҳз тавассути чопи китоб донишҳои соҳаҳои гуногуни илмӣ ва фарҳангӣ паҳн гардида, то ба наслҳои оянда омада расиданд.

САҶӢҲАТИ МАРКО ПОЛО. Аврупоиён баъди лашкаркашиҳои салибӣ ба ҷаҳон бо ҷашми дигар нигаристанд. Аз он ҷумла, кишварҳое, ки дар масофаи хеле дур воқеъ гардида буданд, диққати онҳоро бештар ҷалб намуданд. Аз сӯи дигар,

Расми 178. Гутенберг дастгоҳи чопкуниро ихтироъ мекунад.

сайёхон кишварҳои зиёди дар масофаи хеле дур воқеъбударо тамошо карда, бо таассуроти тоза ба ватан бармегаштанд. Масалан, тоҷир ва сайёҳи машҳури венетсиягӣ Марко Поло дар тӯли 25 соли асри XIII кишварҳои Шарқи Дурро омӯхта, аз худ китобҳои аҷоибро боқӣ гузоштааст.

Марко Поло якчанд сол дар Чин умр ба сар бурдааст. Ӯ шахси боғайрату лаёқатманд буд. Бо ҳамин сабаб ба императори Чин маъқул шуд. Марко Поло супоришҳои императорро бо сифати баланд иҷро мекард, барои ҳамин император идоракунии яке аз музофотҳоро ба ӯ месупорад. Марко Поло ба воситаи роҳи обӣ ба ватанаш – Италия баргашт ва китоберо дар бораи зиндагӣ ва урфу одатҳои мардуми Осиё навишт. Ин асар "Китоби Марко Поло" номгузори карда шудааст. Он солҳои тӯлонӣ барои тартиб додани харитаҳо мавриди истифода қарор дошт.

ПЕШРАФТИ МАОРИФ. Таҳаввулоти иқтисодию иҷтимоӣ, тичорат ва низоми давлатдорӣ фардҳои соҳибмаърифатро тақозо дошт. Аз ин рӯ, дар шаҳрҳо мактабҳо кушода мешуданд. Дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ ба шогирдон хондану навиштанро ёд дода, асосҳои илми забону адабиёт, таъриху ҷуғрофия ва ҳисобу табиатшиносиро меомӯзониданд.

Дар асри XIII дар баъзе мамлакатҳои Аврупо аввалин мактабҳои олий – донишгоҳҳо ҳам таъсис ёфтанд. Донишгоҳҳо асосан дар шаҳрҳои бунёд меёфтанд, ки шумораи аҳолиашон бисёр бошад. Дарҳо дар ин донишгоҳҳо бо забони латинӣ сурат

Расми 179.
Донишҷӯён ҳангоми
машғулият.
Асри XIV.

мегирифтанд. Дар донишгоҳҳо факултаҳо таъсис дода шуда буданд. Машгулиятҳоро омӯзгорон, магистрҳо ва ё профессорон мегузаронданд. Донишҷӯён бошанд, ҷойҳои асосии лексияҳоро менавиштанд. Мубохисаи донишҷӯёну омӯзгорон донишу малакаи онҳоро мукамал мегардониданд.

Дар асри XV дар Аврупо 65 донишгоҳ мавҷуд буд. Донишгоҳҳои Париж (Фаронса), Болония (Италия), Оксфорд (Англия), Прага (Чехия), Краков (Лахистон) аз ҷумлаи машхуртарини онҳо буданд.

Расми 180. Ситорашинос, риезишинос ва ҳатмат.

ИЛМ. Мувофиқи таълимоти дини масеҳӣ худованд асрори табиатро барои инсон дастнорас гардондааст. Ходисаҳои олам бо хости худо ба амал меоянд. Илоҳиётшиносони масеҳӣ ба ходисаҳои табиат ва ҷамъият аҳамияти ҷиддӣ надода, ба саволҳои ҷавобҳои тайёро аз "Инҷил" мечустанд. Сарфи назар аз ин таълимот, дар асрҳои миёна мардуми маърифатдӯсти Аврупо худашон табиатро омӯхта, донишҳои зарурӣ пайдо карда, онро дар зиндагиашон истифода мебарданд. Ҳамин тариқ дар асоси донишҳои қаблӣ инсоният донишҳои гуногуни соҳавӣ пайдо шуда, ташаққул ёфтанд, ки аз амалия ба даст омадаанд ва аксарияти онҳо хилофи таълимоти калисои масеҳӣ буданд. Масалан, кишоварзон дар мавриди коркарди замин илми нучумро истифода мебарданд, косибон бошанд, ҳосияти маводи қорӣ - маъдан, филизот ва ғайраро меомӯхтанд ва ё усулҳои баланд бардоштани сифати маҳсулотро қор карда, ба ин васила маснуоти касибии баландсифат тайёр мекарданд.

Дар марҳалаи охирини асрҳои миёна як зумра олимони забардасти аврупоӣ ба қамол расиданд. Яке аз онҳо профессори донишгоҳҳои Оксфорди Англия ва Парижи Фаронса Рочер Бэкон буд. Ба андешаи Р. Бэкон мақсади илм омӯзиши табиат ва ба хизмати инсон додани он мебошад. Бэкон худаш бо моддаҳои гуногун таҷриба гузаронда, ба кашфиёту ихтирооти муҳим муваффақ шуда буд.

Расми 181. Петрарки дар утоқи кори худ.

ТАВЛИДИ МАДАНИЯТИ ЭҲЁ - РЕНЕСАНС. Дар охирҳои асри XIV - аввали асри XV дар Италия маданияте тавлид ёфт, ки онро Эҳё номидаанд. Маълум аст, ки маданияти Эҳё аз тамаддунҳои Хилофати Араб ва Сомониён сарчашма гирифтааст. Маданияти Эҳё ба Италия ва баъд ба давлатҳои дигари Аврупо ҳамоно вақте ворид гардид, ки калисон католикӣ ва Папаи Рим бар зидди ҳама гуна донишхое, ки ба қолабҳои ин дин мувофиқат намекард, муборизаи шадид мебард. Сарфи назар аз ин, аҳли тараккихоҳ ва инсондӯсти Аврупо, аз он ҷумла, намоёндагони пешқадами маориф, илм, адабиёт, санъат ва шахсиятҳои сиёсӣ рӯ ба маданияти пешқадами Юнон ва Рими қадим оварданд. Онро омӯхта, аз нав эҳё карда, дар байни мардум паҳн менамудаанд. Дар баробари ин асархое эҷод мекарданд, ки онҳо мағз андар мағз аз ғояҳои инсондӯстӣ саршор буданд. Дар ин давра ва асрҳои XV-XVII маданияти Эҳё дар мамлакатҳои пешқадами Аврупо гул-гул шукуфт. Он ба майдони таърих шахсиятҳои машҳурро овард, ки дар байни онҳо Эразм Роттердамский, Томас Мор, Алберти, Петрарки, Леонардо да Винчи, Боттичелли, Титсиан, Микеланджело, Рафаэл ва дигарон ҳастанд. Ин шахсиятҳо ва шахсиятҳои дигар, ки онҳо хеле зиёданд, дар соҳаи маданият воқеан инқилоб ба амал оварданд. Ғояи асосӣ дар асарҳои онҳо инсон мебошад. Ин мутафаккирон маҳз инсонро васф мекарданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар Аврупо кадом намудҳои техника ихтироъ карда шуданд?
2. Усули нави маъданкоркунии аврупоиёно баён кунед.
3. Дастгоҳи китобчопкуниро кӣ ихтироъ кардааст?
4. Аҳамияти китобчопкунӣ аз чӣ иборат буд?
5. Дар бораи мактабу маорифи мамлакатҳои Аврупо маълумот диҳед.
6. Р. Бэкон вазифаи илмро дар чӣ мебинад?

Боби V. ҲАРАКАТИ ИСЛОҲОТҲОӢ ДАР АВРУПО

§ 53. ИСЛОҲОТ ДАР ОЛМОН

ФУРҶШИ АВФНОМАӢО. Дар Олмон норозигии омма аз калисои масеӢи сол то сол меафзуд. БаӢонае лозим буд, ки ин норозигӣ ба муборизаи ошкоро табдил ёбад. Чунин баӢона фурӯши авфномаӢо буд. Солноманависони давр хабар медиӢанд, ки дар бозорӢои шаӢрӢои Олмон фарёдзании роӢибон ба гӯш мерасид: "Пулро бароред! Хешовандону наздиконатонро наҷот диӢед! Ӣамин, ки тангаатон ба таги халтаи ман афтида, чарангос зад, рӯхи гунаӢгор дар биӢишт пайдо мешавад".

Авфномафурӯшӣ боиси норозигӣ ва эътирози мардуми оддӣ ва шаӢсони бомаърифат гардид. Соли 1415 роӢиб, олим ва профессори илми фикӢи масеӢии донишгоӢи шаӢри Виттенберг Мартин Лютер ба мукобили авфномафурӯшии рӯӢониён эътироз намуда, "95 тезис"-и худро ба дарӢои калисо овехт. Мартин Лютер дар тезисӢояш авфномафурӯширо маӢкум сохт. Инчунин шаӢсонero, ки ба фикри ӯ розӣ набуданд, ба мубохиса даъват намуд.

ДаъватӢои Мартин Лютер тамоми Олмонро ба ларза овард. Ба ақидаи Лютер калисо миёнарави байни худо ва одамон шуда наметавонад.

Расми 182. Калисои ростқавл (аз чап) ва калисои дурӯгин (аз рост).

Калисо метавонад бе Папа вучуд дошта бошад. Ӯ пешниҳод намуд, ки дигар ба Папаи Рим пул дода нашавад ва даъват намуд, ки ба муқобили Папаи Рим муборизаи қатъ бурда шавад.

Папаи Рим дар ҷавоб Лютерро "роҳиби шаккоки витенбергӣ" номида, ба мулҳидӣ гунаҳгор доништа, лаънат хонд. Номаи Папаро дар бораи гунаҳкориҳои Лютер дар ҳеҷ ҷо қабул накарданд. Мардум Мартин Лютерро дастгирӣ мекарданд. Лютер аз ин истифода бурда, худ Папаи Римро ба мулҳидӣ гунаҳгор намуд. Номаи Папаро дар ҳузури донишҷӯён ба гулхан партофт.

Папаро танҳо император дастгирӣ кард. Ба ин хотир Лютерро анҷумани князҳо, намоёндагони ритсарҳо ва шаҳриён ба шаҳри Вермс даъват кард. Дар анҷуман аз Мартин Лютер талаб карда шуд, ки аз ақидаҳоиаш даст кашад.

Вале ӯ дар ҷавоб қатъиян изҳор намуд, ки: "Ақидаи ман ҳамин аст ва ман аз он даст намекашам". Бо фармони император Лютер бояд ба ҳабс гирифта мешуд. Вале ритсарҳо ба ҳимояи ӯ бархостанд ва князе Лютерро дар қалъаи худ пинҳон кард.

Ақидаҳои зидди калисо ва зидди папагии Мартин Лютер оғози дар Олмон гузаронидани ислоҳот гардида, мардуми табақаҳои гуногун – ритсарҳо, деҳқонон, ҳунармандон ва князхоро фаро гирифт.

ИСЛОҲОТИ КАЛИСО. Маросимҳои пурдабада ва идҳои сершумори калисон масеҳӣ, ки бо харчи зиёд мегузашт, боиси норозигии ашрофони шахрӣ гардид. Шаҳриён талаб намуданд, ки андозҳои барои таъмини рӯҳониён муқарраргардида кам карда ва даёрҳо пушида шаванд. Онҳо "калисон арзон"-ро талаб карданд.

Расми 183. Томас Мюнсер.

Феодалҳои зиёде низ тарафдори ислоҳоти калисо буданд. Ритсарҳо бошанд, аз норозигии мардум истифода бурда, заминҳои калисоро қашида гирифтани буданд. Калисое, ки дар мулки княз вучуд дошт, бояд ба княз итоат кунад, на ба Папа. Чунин буд талаби князҳо. Ин иқдом яке аз роҳе буд, ки князҳо ҳукумронии худро аз болои мулкҳои зердаштон устувор мегардонданд.

ТОМАС МЮНСЕР. Томас Мюнсер дар ҳаракати ислоҳотхоҳӣ дар Олмон мавқеи муҳимро ишғол карда буд. Ӯ аз илмҳои замон хуб бохабар буд. Томас Мюнсер роҳиб буда, дар ҳаракати ислоҳотхоҳӣ Мартин Лютерро дастгирӣ намуд.

Томас Мюнсер мардуми оддиро ба муборизаи мусаллаҳона даъват намуд.

Даъватҳои Мюнсер князҳою аҳли калисоро ҳам ба воҳима ва ҳам ба ҳашму ғазаб оварданд. Ӯ маҳбуби мардуми оддӣ буд. Боре душманонаш Томас Мюнсерро ҳабс кардани шуданд, вале ҷонибдоронаш бо калтаку зогнӯл ва бел мусаллаҳ гардида, ӯро муҳофизат карданд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Авфномаҳо барои чӣ фурӯхта мешуданд?
2. Мавқеи Папаи Римро нисбат ба авфномаҳо чӣ тавр дарёфтед?
3. Мартин Лютер кӣ буд ва чӣ мехост?
4. Оё ислоҳоти калисо зарур буд?
5. Томас Мюнсер чӣ мақсад дошт?
6. Ба даъватҳои Томас Мюнсер баҳо диҳед.

§ 54. ПАҲНШАВИИ ҲАРАКАТИ ИСЛОҲОТХОҲӢ

АВҶГИРИИ ҲАРАКАТИ ИСЛОҲОТХОҲӢ. Даъвати Мартин Лютер ба муқобили авфномафурӯшии калисои католокӣ дар байни халқҳои гуногуни мамлакатҳои Аврупо бо тезӣ паҳн гардид. Дар сарчашмае гуфта мешавад, ки ин даъват "дар зарфи чор ҳафта дар сар то сари мамлакати масеҳиён паҳн гардид". Акнун ҳаракати ислоҳотхоҳӣ на фақат дар Олмон, балки дар дигар кишварҳои Аврупо низ авҷ гирифт. Обрӯй ва эътибори калисои католикӣ рӯз то рӯз заиф мешуд. Дар ҳама ҷо ходимони динро масҳара мекарданд. Расмҳои ҳаҷвии Папаю рӯҳониёнро ҷоп мекарданд.

Тарафдорони ислоҳоти калисоро протестант (эътирозгар) ва калисои навро протестантӣ меномиданд.

Расми 184. Мартин Лютер.

*Расми 185.
Мардум бутҳои
зебу зиннати
католикиро
несту нобуд
мекунанд.*

Князҳои Олмони Шимолӣ дар мулкҳоиашон ислоҳоти калисиро мувофиқи тавсияи Мартин Лютер доир намуданд. Онҳо дайрхоро баста, заминҳои калисоро кашада мегирифтанд. Ҳукуки князҳо номаҳдуд гардид. Онҳо акнун ба калисои дар мулкашонбуда низ роҳбарӣ мекарданд. Калисои протестантиро калисои лютерӣ мегуфтанд.

Маъракаҳои динии серхарочот, парастии авлиёҳо ва идҳои сершумори динӣ барҳам хӯрданд. Яъне, калисо "арзонтар" шуд. Намояндагони дини масеҳӣ ба мардуми ноогоҳ талқин мекарданд, ки акнун бояд ба князҳо итоат кунанд.

Дар кишварҳои дигари Аврупо, ба монанди Англия, Дания ва Шветсия ислоҳоти калисоро королҳо бо дастгирии ашрофон гузаронданд. Заминҳои аз калисо мусодирашуда ба дасти ашрофон гузаштанд. Императорҳо бошанд, дар ин кишварҳо сардори калисо гардиданд.

*Расми 186. Жан Калвин –
асосгузори мазҳаби
протестанти.*

КАЛИСОИ КАЛВИНӢ. Гузаронида- ни ислоҳоти калисо дар Швейтсария ва Нидерланд аз тарафи ашрофони бону- фуз амалӣ гардид.

Дар Швейсария ба ислоҳоти калисои католикӣ Жан Калвини фаронсавӣ роҳбарӣ мекард. Ӯ аз таъкиби като- ликҳо гурехта, калисои ташкилкардаи худро «калвинӣ» ном гузошт.

Расми 187.

Манзараи мурофиаи суди инквизитсия, ки мулҳидонро аз тариқи аутодаф ба қатл ҳукм карда, баъд дар оташ месӯзонад.

Даъвати Жан Калвин ба пайравонаш аз он иборат буд, ки ҳар чӣ бештар сарват чамъ кунанд. Мувофиқи таълимоти ӯ шахсони сарватманд "назаркардаи худо" мебошанд ва бихишт ҷои онҳост. Кори касе барор нагирад, ба газаби худо гирифтор мешавад. Камбағалон бояд ба тақдир талхи худ тан диҳанд. Калвин судхӯрӣ ва ғуломдориро дар кишварҳои тобеъ (мустамлика) ҳақ медонист.

Жан Калвин ва пайравони ӯ пӯшидани либосҳои зебо ва айшу ишратро манъ карда буданд. Онҳо меҳнат карданро бештар талқин мекарданд. Калвинчиён дар шаҳри Женева барои иҷрои қоидаҳои нави дини масеҳӣ ба шаҳриён назоратро пурзӯр карданд.

Таълимоти Жан Калвинро дар аксар мамлакатҳои Аврупо пазируфтанд.

ЧАМЪИЯТИ ИЕЗУИТҲО.

Папаи Рим дар муборизаи зидди ислохотхоҳон ҷораҳои ҷавобӣ мечуст. Ӯ соли 1540 "Ҷамъияти Исо" ё худ "Ордени Иезуитҳо"-ро таъсис кард, то ки тавасути он бар зидди ислохотхоҳон берахмона мубориза барад. Асосгузори ин ҷамъият ашрофи испанӣ Игна-

Расми 188. Игнатий Лойола Ошнномаи "Ҷамъияти Исо" ё худ "Ордени Иезуитҳо"-ро ба Папаи Рим Павели III месупорад.

тий Лойола буд. Папа эълон кард, ки иезуитҳо бояд мардуми гумрохро ба калисо баргардонанд. Дар ҷамъияти иезуитҳо интизоми саҳти ҳарбӣ ҳукмфармо буд. Ба ҷамъият генерал сардорӣ мекарду, ки ӯ танҳо тобеи Папа буд. Аъзоёни катории ҷамъият амри генералро бечуну чаро иҷро мекарданд. Дар дастуруламали ҷамъият омадааст, ки "агар калисо чизи сафедро сиёҳ гӯяд, мо ҳам бояд онро фавран сиёҳ гӯем". Яъне, иезуитҳо иҷрокунандагони бевоситаи супоришҳои Папаи Рим буданд.

Иезуитҳо аз дигар роҳибон бо он фарқ мекарданд, ки соҳиби даир набуданд. Онҳо аслан либосҳои муқаррарӣ пӯшида, аз ҳар гуна макру ҳила истифода мебарданд. Ба ин восита меҳостанд, ки ба боварии шохону вазирон, аъён ашроф сазовор шуда, онҳоро ба зер таъсири худ дароранд. Агар ҳокиме муқобили Папа мебаромад, ӯро қатл менамуданд. Аъзои ҷамъияти иезуитҳо чунин мешумориданд, ки барои манфиати калисо ҳар гуна ҷиноят содир кардан, ҳатто одам куштан низ равост.

Дар муборизаи зидди ислохотхоҳон Папаро императори Олмон ва каролҳои Испанияю Лаҳистон дастгирӣ мекарданд.

АВЧИ ИНКВИЗИТСИЯ. Инквизитсия дидаю дониста, дар Испания ба бедодгарии зиёд роҳ дод. Дар гулхан сӯзондани мулҳидон "аутодаф" ном гирифта буд. Қатли мулҳидон дар майдони марказии шаҳр, дар ҳузури издиҳоми калони одамон ва бо

Расми 189. Манзараи қуштори Шабӣ Варфоломей.

ништироки корол ва аъёну ашроф мегузашт. Иезуитҳо бар зидди навиштаҷотҳои зидди Папа ва калисон масеҳӣ мубориза мебуд. ӯ рӯйхати китобҳоеро chop кард, ки мутолиаашон манъ карда шуда буд.

Ислохотхоҳон ба чазоҳои мудҳиш гирифтор карда мешуданд. Масалан, дар Фаронса протестантҳо бе ягон гуноҳ ба қатл расонида мешуданд. Пешвоёни протестантҳоро ба ҳилаю найранг ба Париж, ба тӯйи хохари корол даъват карданд. Католикҳои мусаллаҳ дар дарҳои манзилҳои протестантҳо бо салибчаҳои сафед нишона монданд. Дар як шаби 24-уми августи соли 1572 - дар шаби иди Варфоломейи Муқаддас садон зангӯлаҳои яке аз калисон Париж танинандоз шуд. Дар баробари шунидани садон зангӯла католикҳо ба манзилҳои дарҳояшон нишондор зада даромада ба куштори протестантҳо даст заданд. Католикҳо нафақат худ протестантҳо, инчунин занону кӯдакони онҳоро низ кушта, аз тирезаҳо ба роҳи сангфарш мепартофтанд. Чунин куштори оммавӣ дар Фаронса зиёда аз ду ҳафта давом кард, ки дар натиҷаи он қариб 30-ҳазор кас қатл гардид. Ин куштори мудҳиш ва бераҳмона дар таърих бо номи "Шаби Варфоломей" маълум аст.

Папай Рим ин кушокушии "Шаби Варфоломей"-ро маъқул дониста, фармуд, ки ба хотири он медал сикка зананд.

Ба калисон католикӣ муяссар гардид, ки ҳаракати ислохотхоҳиро дар Лахистон, Италия, Олмон то як дараҷа фуру нишонанд.

ПУҶАТ

Иезуит – ҷамъияти зоҳидони ашаддӣ католикии Рим, риёкор, мунофик, маккор.

Аутодаф – усули аз тарафи Иезуитҳо қатл кардани мулҳидон.

Варфоломей – яке аз бузургони масеҳӣ.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар мамлакатҳои Аврупо ҳаракати ислохотхоҳӣ барои чӣ ба миён омад?
2. Таълимоти ислохотхоҳии Мартин Лютерро баён кунед.
3. Ислоҳоти калисон масеҳӣ дар Швейсария чӣ натиҷа дод?
4. Калвин ва пайравони ӯ оид ба калисон масеҳӣ чӣ ақида доштанд?
5. Дар бораи Иезуитҳо маълумот диҳед.
6. Папай Рим барои паҳши ҳаракати ислохотхоҳон чӣ тадбирҳо андешид?

Боби VI. АМЕРИКА ДАР АСРҲОИ МИЁНА

Шумо, хонандагони гиромӣ, соли гузашта аз таърихи дунёи қадим, дар бораи таърихи давраи қадими Америка дониши зарурӣ андӯхтед. Оид ба зиндагии чандин қабилаи ҳиндиён ва давлатҳои ташкилкардаи онҳо оғаҳӣ пайдо намудед. Кам бошад ҳам, аз маданияти ин қабилаҳо бохабар шудед.

Дар асрҳои миёна дар қитъаи Америка қабилаҳои сершумори ҳиндиён сукунат доштанд. Вале акнун ин қабилаҳо нисбат ба замони қадим калонтар буданд. Аксарияти қабилаҳои калон аз иттифоқи қабилаҳои хурдтар ташкил ёфта буданд. Бештари ин қабилаҳо дорои давлатҳо буда, хоҷагӣ ва илму фарҳанг доштанд. Барои мисол метавон қабилаҳои алгонкинҳо, ирокезҳо, семиналҳо, сапотекҳо, астекҳо, майяҳо, табаскҳо, инкҳо, эскимосҳо, толтекатлҳо, крикҳо, чапаваҳо, оттаваҳо, гуронҳо, наскапҳо, ассинибайнҳоро ном бурд. Дар ин боб дар бораи давлатҳои асримиёнагии Америка ва маданияти ҳиндиёни то давраи ба мустамликаи аврупоиён табдил ёфтани Америка ва давраи аввали он маълумоти мухтасар дода мешавад.

§ 55. ШАҲР-ДАВЛАТҲО ВА ФЕДЕРАТСИЯҲОИ ҲИНДИЁН

Дар асрҳои миёна ва то Америкаро истило кардани аврупоиён дар ин ҷо шаҳр – давлатҳо, иттифокҳои қабилаҳои дар федератсия алоҳида муттаҳидшудаи бисёре мавҷуд буданд.

ШАҲР-ДАВЛАТҲО. Чунин давлатҳо чӣ дар шимолӣ Америка, чӣ дар марказ ва чӣ дар ҷануби он мавҷуд буданд. Гарчанде, ки ин давлатҳо ҳанӯз дар замони қадим ба вуҷуд омадаанд, қисми онҳо дар асрҳои миёна ҳам истиқлолияти худро нигоҳ дошта буданд. Масалан, аз шаҳр-давлатҳои Майя дар ёддоштҳои марҳалаи охири асрҳои миёна Тулум, Тикал, Вешактун, Майяпин, Ушмал ва яқини шаҳр-давлатҳои дигар ёдоварӣ шудаанд. Онҳоро пешвоёни қабилаҳои сокини ин шаҳрҳо идора мекарданд. Дар байни ин давлатҳои хурд доимо ҷангҳо ба амал меомаданд. Аз ин рӯ, шаҳр-давлатҳои Майя аз даст ба даст мегузаштанд. Баъзан ба харобазор табдил ёфта, аз байн мерафтанд.

Дар байни шаҳр-давлатҳои номбурда Тикал, Вешактун ва Тулум ободу зеботар буданд. Вақте ки Кортеси истилогар аз Испания ба ин шаҳрҳо омад, онҳоро вайрона дарёфт. Маълум набуд, ки бо кадом сабаб – дар натиҷаи заминларза, тағйири иқлим, сар задани касалиҳои вабо, сӯхтор ва ё ҷангҳои истилогаронаи худӣ ҳиндуён ба ҳок яксон шудаанд.

Дар бораи шаҳр-давлати Майяпин, ки дар нимҷазираи Юкатан воқеъ буд, то ба мо маълумоти нисбатан дақиқтар расидааст.

Мувофиқи он дар зери роҳбарии Китселксатл ҳиндуёне, ки колтекии аз маркази водии Мехико ба Юкатан, Кампече ва Кантина Ру омадаанд, шаҳр-давлати Майяпинро бунёд кардаанд.

Ҳукмронии ӯ дар ин шаҳр ҳамагӣ 20 сол тӯл кашидааст. Соли 1007 онро пешвои қабилани дигар – Ах Сийток Тутул Шив, ки аз сулолаи Кокомҳо будааст, ба даст медарорад.

Дар Астек бо номи Теночтитлан шаҳр-давлате вучуд дошт. Аҳолии он иборат аз 20 калпулли-ҷамоа иборат буд. Ин ҷамоаҳо дар Шӯрои Олии Теночтитлан намояндагони худро доштанд. Шӯрои Олӣ мақоми маъмурӣ, сиёсӣ ва ҳуқуқӣ дошта, дорои ҳокимияти пуриқтидор буд. Он ҳуқуқ дошт, ки заминро дар байни калпуллиҳо тақсим кунад, ҳаҷми андозҳоро барои зарурати хароҷоти давлатӣ, рӯҳониён ва мудофиа муқаррар намояд ва чор нафар лашкаркашонро таъйин кунад.

Дар Мексикаи оғози асри XVI боз ду шаҳр-давлати дигар – Тикал ва Вишактун низ мавҷуд буданд. Ин шаҳр-давлатҳо тахминан аз асри III боз вучуд доштанд. Дар бораи сабабҳои аз

Расми 190. Ҳайкали сари астек.

Расми 191. Тақвими астекҳо дар шакли доираи Офтоб.

байн рафтани Тикал ва Вишактун казияҳои гуногун вучуд доранд. Масалан, заминларзаи сахт, ки дар натиҷаи он шаҳр ба хок яксон шудааст; тағйирёбии иқлим, ки зиндагиро дар ин шаҳрҳо номумкин гардонидаст; вабою вараҷа, ки дар асари он як қисми сокинони шаҳрҳо талаф ёфта, қисми дигар онро тарк кардаанд.

КОНФЕДЕРАТСИЯИ ИРОКЕЗҲО. Дар қисмати шимолтар аз Мексикаи кунунӣ то иёлати Нью-Йорк то замони ба ин ҷо омадани аврупоиҳо қабилаҳои манаукҳо, сенекаҳо, осидҳо, кай-югаҳо, онандогаҳо ва тумкарераҳо сукунат доштанд. Шояд барои муқовимат ба муқобили истилогарони сафедпӯст бошад, ки дар нимаи дууми асри XVI онҳо дар Конфедератсияи ирокезҳо муттаҳид шудаанд. Ирокезҳо дар заминҳои воқеъ дар минтақаи назди соҳили баҳр низ сокин шуда, бо ҳамин сабабгори муқовимат бо алгонкиҳои шарқӣ гардидаанд.

Аксарияти қабилаҳои аъзои Конфедератсияи Ирокезҳо доимо ба ҳамкорию ба даст даровардани хусни тафохуми ҳамдигар кӯшиш мекарданд. Сарфи назар аз ин, дар байни ин конфедератсия ва қабилаи алгонкиҳо душмани то чанде зиёдтар мешуд. Ба ин аврупоиҳо низ сабаб мешуданд.

Барои ишғоли заминҳои ҳиндиён дар асри XVIII рақобат дар байни англисҳо ва фаронсавиҳо пурзӯр мешавад. Дар чунин шароит ирокезҳо ба англисҳо ва алгонкиҳо ба фаронсавиҳо пайвастанд. Дар ниҳояти ин низоъ англисҳо ва фаронсавиён фоида бардоштанд, яъне заминҳои Конфедератсияи Ирокезҳо аз худ карданд.

Расми 192. Шаҳри анасазиҳо дар Маса.

ФЕДЕРАТСИЯИ ЧИМАЛУАКИН.

Дар арафаи истилои Испания дар соҳилҳои ғарбии Мексикаи имрӯза - дар қаламрави иёлати Калима ва як қисми иёлати Халиско қабилаҳои ин ҷо дар як давлат муттаҳид шуданд, ки он "Федератсияи Чималуакин" ном гирифт. Мақсади асосии ин иттифок мубориза бар зидди истилогарон буд, ки онҳо "пурепеча" ном дошт. Пурепеча бо номи "тараскҳо" низ маълум аст. Ин Федератсия ба муқобили испаниҳо

муқобилат нишон дода натавониста, дар ду муқороба – солҳои 1522 ва 1523 торумор карда шуд. Ҳамин тариқ, Федератсияи Чималуакин аз байн рафт.

КОНФЕДЕРАТСИЯИ АНАУКҲО. Ҳанӯз дар асри XI қабилаҳои науа-толтекҳо то Чипултепеки наздикии қули Тескоко рафта расида будаанд. Пешвои онҳо Мешу буд. Қабилаи мешикҳо ба асорати қабилаи калхуа гирифта мешавад. Соли 1247 Теноч ном шахс пешвои мешикҳо интихоб карда мешавад. Баъд аз ин мешикҳо тарқи ватан мекунаанд.

Баъди сарсонӣ саргардонҳои зиёде мешикҳо боз ба ватани худ – наздикии қули Тескоко баргашта, сокин шудаанд. Онҳо соли 1325 дар ҳамин ҷо деҳае бунёд карданд, ки бо мурури замон ба Мехико – Теночтитлани бузург табдил ёфт. Дар номи ин шаҳр номи пешвоёни бузурги мешикҳо – Мешу ва Теноча абадӣ гардидааст.

Расми 193. Ҳайкалчаи олмаки аз Вашиктули (Гватемалаи ҳозира).

ЛУҒАТ

Шаҳр-давлат – шаҳрҳое, мебошанд, ки ба ягон давлат тобеъ набуда, онҳоро шоҳ, ҳоким ва ё шӯро идора мекард.

Федератсия – шакли давлатдориест, ки баъзе ҳуқуқҳои аъзоёни он маҳдуд гардида, ба ҳукумати марказӣ вогузор карда шудааст.

Конфедератсия – иттиҳоди давлатҳое, ки дар асоси ҳуқуқҳои баробар дар як давлат муттаҳид шудаанд ва ҳар кадом ҳуқуқи аз ҳамдигар ҷудо шудан ва давлати соҳибистиклоли худро ташкил кардан доранд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

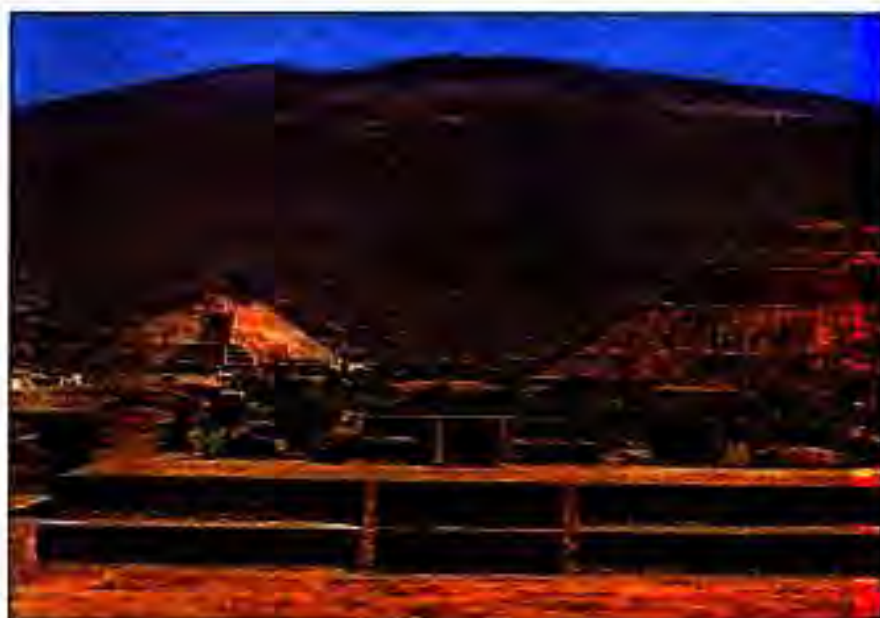
1. Қабилаҳои ҳиндиёни Америкаро ном баред. Бигӯед, ки дар таърихи дунёи қадим кадоме аз онҳоро омӯхта будед.
2. Шаҳр-давлат гуфта чиро меноманд?
3. Кадом шаҳр-давлатҳои ҳиндуёноро медонед?
4. Дар бораи шаҳр-давлати Теночтитлан маълумот диҳед.
5. Ибораҳои "Федератсия" ва "Конфедератсия"-ро маънидод кунед.
6. Дар бораи Конфедератсияи Ирокезҳо чӣ ҳақиқат медонед?
7. Федератсияи Чималуакин кучо шуд?
8. Дар бораи Конфедератсияи Анаукҳо маълумот диҳед.
9. Империяи Астекҳо кадом қабилаи ҳиндуён ташкил кардааст?

§ 56. ИМПЕРИЯҲОИ ҲИНДИЁН

ИМПЕРИЯҲОИ ТАУАНТИНСУЙО ВА АСТЕКҲО. Давлати астикҳо аз замони қадим боз вуҷуд дошт. Вале он дар асрҳои миёна боз ҳам васеътар шуда, қаламрави иёлотҳои имрӯзаи Идалго, Велакрус, Мехико, Гереро, Морелос, Пуэбло, Оахака, Табаско ва Чяпасро дар бар мегирифт. Дар ғарб қаламрави астикҳо то иёлати Мичигани ИМА, дар ҷанубу шарқӣ то заминҳои майягӣҳои Юкатан ва Гватемала паҳн гардида буд. Сарфи назар аз бузургиаш империяи астикҳо ҳокимияти пурзӯри марказонидашуда надошт. Аз ин рӯ, баъзе шаҳр-давлатҳои он мустақилияти худро нигоҳ доштанд.

Испаниҳои истилогар шаҳрҳои астикҳоро ободу зебо дарёфтанд. Шаҳри Теночтитлан, ки аз тарафи испаниҳо забт карда шуд, дорони қариб 500 ҳазор нафар аҳоли буд. Дар ин шаҳр биноҳои мухташамӣ, сершумори ибодатхонаҳо, мактабҳо ва идораҳои давлатӣ мавҷуд буданд. Девори дарозии 400 метр маркази шаҳро, ки ҷои муқаддас ҳисобида мешуд, иҳота мекард.

Баъди ишғоли испаниҳо дар ҷои харобаҳои Теночтитлан шаҳри нави Мехико бунёд карда шуд, ки он пойтахти Мексикаи шохигарии Испания гардид. Дар шаҳри Мехико маҳаллаҳои қосибони гуногун мавҷуд буданд. Аз болои тамоми халқи шаҳр Тлакатлекуатл, яъне шох ҳукмфармой мекард. Аҳли дарбори ӯ аз амалдорони давлатӣ, лашкаркашон ва роҳбарони динӣ иборат буд. Онҳо дорони имтиёзҳои махсус буданд. Масалан, ба хазина андоз наменардохтанд.

*Расми 194.
Аҳромҳои
Моҳтоб
ва Офтоб дар
Теотиуакан.*

*Расми 195.
Акрополи
марказии
Тикали.*

ИМПЕРИЯИ ИНКҲО. Дар бораи пайдоиши империяи Инкҳо ривоятҳо бисёранд. Мувофиқи яке аз онҳо Манко Капак ном шахс ва хохари ӯ хоҳиш ва иродаи падарашон – Офтоб – Интиро ба ҷо оварда, аз кӯли Титикака берун баромаданд, то ки ваҳшиёнро ба роҳи инсонӣ ворид карда, империяи бузурги Инкро бунёд созанд. Онҳо гӯё, ки аз падари худ гурзи калони тиллоии сеҳрноке мерос гирифта буданд. Дар рӯи он ҷои бунёди пойтахти ояндаи давлати Инкҳо нишон дода шуда буд.

Манко Капак ҷои бунёди пойтахтро танҳо тавассути ҳамин гурз ёфта метавонист. Ӯ гурзро дар чандин ҷо санҷид, вале мурод ҳосил нашуд. Ва ниҳоят он бо хости худо дар ҷое бо осонӣ гӯтида рафт. Ин маънои онро дошт, ки маҳз дар ҳамин ҷо, дар наздикии деҳаи Пакари-Тамбои воқеъ дар доманаи теплаи Уанакаури, бояд пойтахти империяи оянда бунёд карда шавад.

Ривояти дигар он аст, ки гӯё инкҳо аз чор ҷуфт бародарон ва хохарон пайдо шудаанд. Онҳо нимкахрамону нимхудо будаанд. Манко Капак ва Модар Окло дар байни ин чор ҷуфти аҷдодони инкҳо асосӣ буданд. Мувофиқи ривояти сеюм гӯё ки Манко Капак аз Эквадор будааст. Ӯ барои иҷрои хости Худованд ба роҳ баромада, ба Куско меояд, то ки империяи Инкҳоро таъсис диҳад.

Чи тавре ки дидед, дар ҳар се ривоят ҳам қахрамони асосӣ Манко Капак аст. Ҳамин тариқ, империяи Инк бунёд шуд. Номии ин давлат аввал Тауантинсуёю буд.

Оғози салтанати сулолаи Манко Капак дар Тауантинсуёю тахминан ба асри VI рост меояд. Баъди вафоти Манко Капак дар

ин давлат пай ҳам 12 зурёти ӯ ҳукмронӣ кардааст. Дар бораи ҷи тавр идора кардани зурёти аввали Манко Капак, ки дар асрҳои XIII–XIV зиндагӣ ва ҳукмронӣ кардаанд, маълумоте нест. Таърих танҳо номҳои онҳоро медонад: Синси, Роки, Локе, Юпанки, Инки, Роки ва Яуара Уакака. Таърихи ҳақиқии империя аз Виракочи-Инки оғоз мешавад, ки дар нимаи дуҷуми асри XV ҳукмронӣ кардааст. Сарчашмаҳо шаҳодат медиҳанд, ки ӯ барои аз таъкиби ҷанкҳо наҷот ёфтани аз деҳаи Какиаи водии Шакишауана мегурезад. Ин воқеа ба он оварда расонд, ки писари ӯ – Киси Юпанки Пачакутек бар зидди аҷнабиёни истилогар бархоста, қаҳрамони муборизаи озодихонаи инкҳо мегардад.

Тахмин меравад, ки империяи Инкҳо қариб 130 сол вучуд доштааст. Дар давраи салтанати До Виракочи Инкҳо дар вилояти наҷандон калон – дар атрофи Куско ҳукмронӣ мекарданд. Киси Юпанки, ки иттифокчиҳои шохигарии Кол буд, бо роҳи воситаҳои гуногун, ҳатто ба иттифокчиёни собиқӣ худ хиёнат карда, онҳоро ба худ тобеъ менамояд. Се насли ояндаи ӯ Империяи Инкҳо ба авҷи тараққиёт расонданд. Инҳо Пачакутек, писари ӯ Тупак Юпанки ва ҷиянаш Уайна Капак буданд. Дар замони ҳукмронии онҳо масоҳати империяи Инк 900 ҳазор километри мураббаъро ташкил карда, дар қад-қад сохилҳои укёнуси Ором ба масофаи 4800 км тӯл кашида буд.

Дар байни шохҳои империяи Инк Тупак Юпанки ва Уайне Капак машҳуранд. Таърихнигорон онҳоро ба Филиппи II, Искандари Мақдунӣ, Чингизхон ва Наполеон баробар медонанд. Тупак Юпанки ба тахти шохии Инк соҳиб шуда, дар зарфи камтар аз 20 сол ҳудудҳои империяро хеле васеъ кард. Вай

Расми 196.
Ибодатгоҳ
дар Чичен-Иси.

каламрави хозираи Боливия, Аргентина, Чили, Эквадор ва соҳилҳои Перуро ба давлати худ муттаҳид намуд. Уайне Капак забткориҳои падари худро давом дода, ҳудудҳои империяи Инкро боз ҳам васеътар намуда, онро то ба Колумбия бурда расонд. Пеш аз марги худ ӯ империяро дар байни ҳамсар ва писаронаш тақсим кард. Мубориза дар байни онҳо фоҷиаро ба бор овард. Ҷанги дохилӣ оғоз ёфта, ба таназзули империяи Тауантинсуйю (Инк) сабаб шуд. Дар чунин ҳолат испаниҳо онро бо осонӣ ишғол намуданд. Бо ҳамин ин империя аз байн рафт.

ИМПЕРИЯҲОИ УАРИ ВА ТИАУАНАКО. Империяи Тиауанако аввал Уари ном дошт. То охириҳои ҳазорсолаи I каламрави он кулли Титикака ва минтақаи шарқтари водии Ла-Пасро дар бар мегирифт. Вале баъд шоҳҳои ин давлат ҳудудҳои зери итоати худро васеъ намуданд. Ба он заминҳои вилоятҳои Ла-Пас, Кочабамбару ва Птосии Боливияи кунунӣ дохил шуданд. Баъдтар Тиауанако дар тамоми ҷануби Перу ҳукмрон шуд, аз он ҷумла, Куско, соҳилҳои баҳрии то Калехон-ле Уайлас ва биёбони Атаками воқеъ дар Чилии имрӯзро ишғол кард.

Номи Империяи Тиауанако аз номи шаҳри ҳамномаш бармеояд. Он дар оғози асрҳои миёна дастовардҳои қадими Инкро нигоҳ дошта буд. Вале баъд рӯ ба таназзул ниҳод. Дар каламрави ин давлат марказҳои дигари ободу зебои дорои маданияти баланд бунёд ёфта буданд. Яке аз онҳо Уари воқеъ дар водии дарёи Мантарои музофоти Уанта буд. Иншоотҳои бинокории ин шаҳр масоҳати бузургро ташкил мекард. Сарфи назар аз ин, Уари аз ҷиҳати сатҳи меъморӣ ва муҷассамасозӣ аз

Расми 197. Харобаҳои бузурги шаҳри Тулуми Юкатан.

Тиауанако пасттар буд. Олимон Уариро шакли империи давлатдории Перуи қабл аз мустамликашавӣ номидаанд. Заминҳои ин империя аз Кахамарки ва Ламбаске то Куско ва Аракипро доман паҳн карда, пойтахташ шаҳри Уари буд.

Гуфтаҳои болоиро чамъбаст карда, ба хулоса меоем, ки дар байни солҳои 500 ва 900 дар ҷои империяи Инкҳо ду империя вучуд дошт, ки марказҳои онҳо Уари ва Тиауанако буданд. Империяи аввал дар шимол тамоми соҳилҳо ва ноҳияҳои кӯҳӣ аз Чиками то Кахамарки, дар ҷануб Окони ва Сикуаниро дар бар мегирифт. Империяи дуюм дар заминҳои ҷануби водии Махас ва Арекип ва соҳилҳои шимолию навоҳии кӯҳии Чилии имрӯза воқеъ буда ҳукмрон буд. Деҳқадаҳои Пачекамак, Виста-Алегра ва Кахамаркилии Уари ба шаҳрҳои калони ободу зебо табдил ёфтанд. Вале дар асри VIII ин империя рӯ ба таназзул ниҳода, пароканда мешавад. Империяи Тиауанако муддате то таъсиси империяи Инк арзи вучуд дошт.

ИМПЕРИЯИ ТОЛТЕКҲО. Дар оғози асри X ба водии Мехико барбарихо ҳамла карданд. Пешвои онҳо Мишкоатл буд. Дар ин ҷо истилогарон бо мардуми дорои маданияти маҳаллии Теотиуакан омезиш ёфта, номи толтекатлро гирифтанд, ки маънояш "устоҳо", "мусаввирҳо" мебошад. Барбарихо маданияти сокинони Теотиуаканро қабул карданд. Бо мурури замон дар бораи давлати Толтекҳо ривоятҳои бисёр ба вучуд омадаанд.

Мувофиқи онҳо Мишкоатл пойтахти давлати худро дар Кулхуакан асос гузошта, баъд ба ишғоли водии ғирду атроф шурӯъ мекунад. Тахминан ҳамин вақт ҳамсараш Чималман

Расми 198.
Қасри
Кесалпаналотл.
Теотиуакан.

писар - Се-Акатл Топилсинро таваллуд мекунад. Вале дере нагузашта, Мишкоатлро котиле кушта, ба ҳокимияти Теотиуакан соҳиб мешавад. Писари Мишкоатл дар оилаи модараш тарбия ёфта, роҳиби олии худо Кесалкоатл мешавад ва бо тақозои урфу одат номи Се-Акатл Топилсинро қабул мекунад.

Вақте ки Се-Акатл Топилсин ба воя мерасад, ба Кудхуакан рафта, котили падарашро таслим кард. Баъд аз ин ҳукмронии олии Толтек шуд. Шоҳи нав ба пойтахти нави империяи Толтекҳо асос гузошт, ки он Тулу Шикокотитлан ном гирифт. Шоҳии Се-Акатл Топилсин Кесалкоатл дар империяи Толтекҳо 19 сол давом кард.

ШОҲИГАРИИ КИТО. Дар бораи ин шоҳигарии ҳиндуҳо Хуан Веласко ном шахси марбути мазҳаби иезуити масехӣ, ки шоҳи Испания Карли II ўро барои ақидааш аз Перу ронда буд, дар китоби "Таърихи шоҳигарии Кито" нақл мекунад. Ў менависад, ки аз замони "обҳезии ҷаҳонӣ" дар ноҳияи Кито то соли 700 ва ё 1000 халқе зиндагӣ мекард, ки ба он кара ном қабилае ҳамла намудааст. Он дар зери роҳбарии доҳӣ - Шири ба ҷануби мамлакат ҳамла меорад ва агбаи Андро фатҳ карда, қабилаҳои кайомби, стенвало, уака, фурса, латакунга ва амбаторо ба худ тобеъ мекунад.

Давлати Кито музофотҳои Каняр, Асуалӣ ва Эл-Ороро дар бар мегирифт. Дар ин давлат аз ҳамин вақт сар карда, сулолаи шоҳҳои Шири ҳукмронӣ мекард. Давлати Кито дар замони ҳукмронии Ширии XII ба авҷи тараққиёти худ мерасад. Оқибат дар давраи салтанати Ширии XVI, ки зане буд бо номи Пакча барҳам меҳӯрад. Вале Пакча худ истилогар - Инку Уайя Капакаро мафтун карда, онҳо издивоҷ мекунанд. Аз никоҳи онҳо писаре таваллуд мешавад, ки ўро Атауалпа меноманд. Ҳамин тарик, шоҳигарии Кито бо Инк тобеъ мешавад.

Дар Америкаи асрҳои миёна шоҳигарии империяҳои дигар ҳам вучуд доштанд. Вале ягонтои онҳо ба он дараҷа пурзӯр набуд, ки ба истилогарони аврупоӣ истодагарӣ карда, то ба охир истиқлолияти худро ҷимоя карда тавонад.

САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Империяи Астекоҳо қучоҳоро дар бар мегирифт?
2. Шаҳри Теночтитланро тавсиф кунед.
3. Дар бораи шаҳри Мехико чӣҳо медонед?
4. Дар бораи пайдоиши империяи Инкҳо кадом ривоятҳо вучуд доранд?

5. Манко Капак кӣ буд?
6. Дар замони ҳукмронии кадоме аз ворисони Киси Юпанки империяи Инкҳо ба авҷи тараққиёти худ расид?
7. Дар бораи империяҳои Уари ва Тиауанако нақл кунед.
8. Мишкоатл кӣ буд?
9. Дар бораи шоҳии Кито чӣхоро медонед?

§ 57. АМЕРИКАРО ИСТИЛО КАРДАНИ АВРУПОИЁН

Рӯ ба тарафи ғарб. Дар замони қадим хангоми сафар шамолҳои саҳт киштиҳои баҳрнавардони Фаронса, финикиҳо, этрусҳо, юнониҳо ва римиҳо ба уқёнуси кушоди Атлантика мебуд. Шикастапораҳои ин киштиҳо ҳиндуёни Америка борҳо дар соҳилҳои Атлантика вохӯрданд.

Дар оғози асрҳои миёна дар ин уқёнус киштиҳои келтҳо, баскҳо ва скандинавиҳо пайдо мешаванд. Давлатҳои алоҳидаи

Рис. 199. Харитаи баҳрии соли 1500.

Аврупо экспедитсия ташкил карда, кӯшиш ба ҳарч медоданд, ки Атлантикаи Шимолиро омӯзанд ва заминҳои навро кашф кунанд. Ин буд, ки дар асрҳои VII-XV ҷазираҳои Бранданаи Муқаддас, Антилия, Стокафикс ва Бразил кашф карда шуданд. Оид ба заминҳои Ғарб қиссаҳо ҳам бофта мешуданд. Мувофиқи як қиссаи ирландӣ дар Ғарб мамлакати гул-гулшукуфони абадзанда Маг-Мелд воқеъ гардидааст. Дар як қатор қиссаҳо сафари Гондла, Майл-Дуна ва Бриана ном баҳрнавардони афсонавӣ ситоиш карда мешуданд. Мувофиқи як ривояти галлҳо писари Аэддан-Гафран барои ҷустуҷӯи ҷазираҳо ба Ғарб раҳсипор шуда, дигар барнагаштааст.

Кашфиётҳои ондавраинаи аврупоӣ дар харитаҳои тартибдодаи

Мартин Бехайм (с.1492), Пичигани (с.1367), Андреа Бианки (с.1436) ва харитаи китобхонаи Веймар (с.1424) инъикос ёфтаанд.

Аниқ маълум аст, ки баҳранавардони ирландӣ соли 795 дар ҷазираи Исландия лангар партофтаанд. Соли 861 киштии викингҳои норвегиро бо сардории Наддод ба ин ҷазира бурда буд. Соли 920 исландие, ки Гумбрён ном дошт, ба тарафи Ғарб шино карда, соҳилҳои Гренландияро кашф кард. Соли 983 Эйрики Зард дар Гренландия мустамликаи худро таъкил намуд.

Баҳрнавардони скандинавию гренландӣ тадқиқи Ғарбро идома дода, ба ин самт экспедитсияҳои сершумор таъкил менамуданд. Соли 1003 бо сардории Торфин Карлсефин аз Гренландия экспедитсияи иборат аз се киштӣ раҳсипор шуд, ки дар ҳаёти он 140 нафар баҳрнавард буд. Онҳо зимистон дар ҷазираи Страумей монда, аввалин шуда ба сокинони маҳаллӣ – скерлингҳо вохӯрданд. Ҳангоми бозгашт дар Маркленд скандинавиҳо панҷ аборигенро дастгир карда, ба Гренландия бурданд ва ба онҳо забони исландиро омӯзонданд.

Чӣ тавре, ки мушоҳида кардед, аз Аврупо ба Ғарб барои кашфи заминҳои нав экспедитсияҳои сершумор рафтуо мекарданд. Вале экспедитсияҳои Христофор Колумб ва Америго Веспуччи муҳимтарини онҳо буданд. Соли 1492 Христофор Колумб ҷазираҳои Куба ва Гаитиро кашф карда, он ҷоро Ҳиндустон пиндошт. Соли 1506 Америго Веспуччи, ки Америкаи Шимолӣ ва ҳавзаи баҳри Карибро тадқиқ мекард, эълон дошт, ки Х. Колумб замини то ҳол номаълумро кашф кардааст. Қитъаи нав номи Америгоро гирифт, ки он баъдтар ба Америка таъдил ёфт.

Баъд аз он ки Америго Веспуччи оид ба қитъаи нав ба аврупоиён хабар расонд, ҳукумати Испания ба Америка паси ҳам экспедитсия равон кардан мегирад. Акнун дар назди ин экспедитсияҳо вазифаҳои нав гузошта шуда буданд. Аз он ҷо бояд тилло пайдо намоянд ва ҳиндуёнро ба ғуломӣ таъдил диҳанд. Бинобар ҳамин сабаб ба ҳаёти экспедитсияҳои нави ис-

Расми 200. Сокинони нави Америка – сафедпӯст ва зангӣ.

*Расми 201. Кӯдаки аз марди испанию
зани квартиронӣ ба дунёомадаро
испанӣ меҳисобиданд.*

паниҳо дастаҳои хуб мусал-
лахбудаи аскарон низ шомил
буданд.

ЗАБТИ МЕКСИКА. Бо
мақсади забткунӣ соли 1519 бо
таҳти сарвариини дворянини ис-
панӣ Кортес дастаи хуб мусал-
лахшудаи 400-нафара ба
сохилҳои Мексика фуруд мео-
яд. Ин вақт дар байни каби-
лаҳои ҳиндуён ягонагӣ набуд.

Қабилаҳои маҳаллӣ аз
тарафи астекҳо тобеъ карда
шуда буданд. Аз ин рӯ, испа-
нихоро ҳамчун озодкунанда-

гони худ пиндошта, ба онҳо ёрӣ ҳам мерасонданд. Як қисми
ҳиндуҳо ҳатто ба дастаи мусаллаҳи испаниҳо ҳамроҳ шуда, дар
натичаи ин нерӯҳои ҳарбии истилогаронро афзун намуданд.
Чунин қувва ба Кортес имконият дод, ки забткориини худро дар
Мексика идома бидиҳад. Ӯ дастаи худро ба ҷониби шаҳри
Теночтитлан бурд. Испаниҳо ин шаҳрро ишғол карда, ба он
Мехико ном гузоштанд.

Ин вақт ҳиндуён аз силоҳи оташфишон беҳабар буданд. Аз ин
рӯ, дар баробари аз тӯлҳои оташ кушодани испаниҳо ҳиндуён ба
даҳшат меомаданд. Ба ин силоҳ чизеро муқобил гузошта ната-
вониста, шикаст хӯрданд. Ҳокими астекҳо маҷбур шуд, ки ба исти-
логарон муросо карда, ба онҳо иҷозат диҳад, ки ба шаҳр дароянд.

Вале Кортес ба ин муваффақияти худ қаноат накарда, бо
найранг ҳокими астекҳоро зиндонӣ карда, мамлакати астекро аз
номи ӯ идора кардан мегирад. Ӯ ба гардани мардум андози
вазнин бор кард, ки он бояд бо тилло пардохта мешуд. Кортес
ҳиндуёнро маҷбур сохт, ки ҳокимияти қироли Испанияро
эътироф кунанд. Испаниҳо дар қасри ҳокими астекҳо ҳазинаи
ашёҳои тиллоӣ ва сангҳои қимматбаҳо ро ёфта, онро ба яғмо
бурданд. Ин боғтариини бузург дар байни Кортес, қироли Испания
ва сарбозон тақсим карда шуд.

Баъди ҷанде астекҳо бар зидди испаниҳо шӯриш бардошта,
Кортесро маҷбур сохтанд, ки фирор кунанд. Баъд аз Куба ба ёрии
ӯ дастаи хуб мусаллахбудаи испаниҳо омад, ки дар ҳаёти он

ҳиндуён ҳам буданд, Кортес шаҳри Мехикоро муҳосира кард. Шаҳр аз оби нӯшокию хӯрокворӣ маҳрум шуда, қариб ҳамаи аҳолии сокини он ҳалок гардид. Ҳамин тариқ, испаниҳо ба шаҳри Мехикои беодам ворид шуда, дар он ҷо ҳокимияти худро аз нав барқарор карданд.

ЗАБТИ ПЕРУ. Дар ҳамин давра истилогари дигари испанӣ Писаррои бесавод, вале золиму хеле боғайрат бо дастаи 200-нафараи худ ба Перу – давлати Инк ҳамла карда, онро ишғол намуд.

Писарро низ барои асорати ҳокими Инк аз фиребу найранг истифода бурда, ӯро ба музокирот даъват намуд ва аҳдшиканона ба мақсад расид. Сипас

Писарро аз инкҳо талаб кард, ки барои озод кардани ҳокими худ маблағи калон бидиҳанд, яъне хонаеро пур аз тилло кунанд. Ҳиндуён ин талабро иҷро намуданд. Испаниҳо баъди гирифтани ин қадар боигарӣ бандии худро ба қатл ҳукм карданд.

Шохи инкҳоро нест карда, испаниҳо ибодатхонаҳои қадимаи инкҳоро талаю тороч намуданд, ёдгориҳои беҳамтои ҳиндуёнро несту нобуд карданд. Маснуоти дорои қиммати баланди маданияро, ки асосан тиллою нукра буданд, ғудохта, дар байни худ тақсим намуданд. Ҳамин тариқ, испаниҳо маданияти бою нотақрори ҳиндуёни Америкаро несту нобуд карданд.

ЗАБТКОРИҲОИ ПОРТУГАЛИ-ҲО. Португалиҳо забткориҳои худро аввал дар Осиё оғоз намуданд. Шохи Португалия паси ҳам ба ҷониби Ҳиндустон қорвонҳои киштиҳоро равон мекард. Боре дастаи калони ин киштиҳо дар уқёнуси Атлантика роҳгум зада, ба соҳилҳои шарқии Америкаи Ҷанубӣ рафта расид. Португалиҳо тасодуфан ҳамин қисмати Америкаи

Расми 202.
Эрнан Кортес.

Расми 203.
Франческо Писарро.

Рисун 204. Конкистадор
Эрнандо де Сото.

Чанубиро аз они худ карданд, ки он Бразилия имрӯза буд. Қисматҳои дигари ин чоро Испания ишғол кард. Ҳамин тариқ, Бразилия мустамликаи Португалия шуд.

ОҚИБАТҲОИ ЗАБТКУНИҲОИ АВРУПОИЁН. Бо ҳамроҳии истилогарони мусаллаҳи испанию португалӣ ба Америка рӯҳониёну роҳибон ҳам рафта, бо фиребу найранг ва бо зӯрӣ ҳиндуёно ба дини масеҳӣ мегардонданд. Онҳоеро, ки ба аврупоиҳо сар намефуруварданд, азобу шиканҷа меоданд ва ҳатто қатл мекарданд. Испаниҳою португалиҳо золимии худро нисбат ба ҳиндуён сафед карда мегуфтанд, ки

онҳо бешуур ва ваҳшианд. Қалисои масеҳӣ ба истилогарон дар забти Америка харҷониба ёрӣ мерасонд.

Аврупоиҳо дар баъзе минтақаҳои Америка ҳиндуёно қариб пурра қир карданд. Масалан, то миёнаҳои асри XVI аҳолии маҳаллии қазираи Куба ва соқинони қазираҳои дигари баҳри Карибро несту нобуд карданд.

Дар натиҷаи истилогарии аврупоиҳо савдон гуломон дар Америка авҷ гирифт. Гуломон ба ин ҷо бештар аз Африқо оварда, фурухта мешуданд. Мустамликадорон қисми зиёди ҳиндуёно низ ба гуломӣ мефурухтанд.

Забткориҳои аврупоиҳо ба васеъшавии тиҷорат дар Америка ва Аврупо мусоидат намуданд. Аврупоиҳое, ки ба Америка муҳоҷир шуда меомаданд, бо худ молҳои зиёди саноатиро меоварданд.

Забткориҳои мустамликавӣ дар Америка боиси пайдоиши марказҳои ҷаҳонии тиҷорат мешаванд. Ин марказҳо дар бандарҳои Португалия, Нидерландия, Италия ва Англия бунёд гардиданд. Шаҳри Антверпени Нидерландия маркази асосии тиҷорати ҷаҳонӣ шуд. Ба бандарҳои бузурги он ҳар рӯз аз 200 то 300 кишти бор мефурувард. Ин шаҳр дарвозаи Аврупо ҳам буд. Ба он қорвонҳои мол аз Америка низ ворид мегардиданд.

Испаниҳою португалиҳо дар баробари ба Аврупо овардани молу сарвартҳои гуногун, инчунин ба ин ҷо ҷуворимаққа,

тамоку, помидор, карам, картошка, батат ва зироатҳои дигарро оварда, киштукор ва парвариш мекарданд.

Вале натиҷаи асосин забткориҳои аврупоӣ дар Олами Нав ба мустамликаи онҳо табдил дода шудани қитъаи Америка мебошад.

САРЧАШМА

ТАСАВВУРОТИ МУСАВВИР

Дар Аврупо низ аз кашфиётҳои америкони худ ба вачд меомаданд. Карли V дар шаҳрҳои гуногуни империяи худ тӯхфаҳои тиллоӣ, нукрагӣ, сангҳои қимматбаҳо, газворҳои нодир ва ашёҳои аз pari парранда тайёркардашударо, ки Кортес ба ӯ ҳамчун тӯхфа фиристода буд, ба намоиш мегузошт. Яке аз ин намоишгоҳҳо мусаввири немис А. Дюар тамошо карда, таасуроти худро чунин баён доштааст:

"Инчунин ашёҳои тиллогини аз мамлакати дигар овардаи шохро дидам – офтоби... тиллоӣ хоса, моҳтоби ҳамин қадар калони нукрагин, ороиши ҳарбин аз се филиз сохташуда. Ду хонаи калони аз ҳар гуна аслиҳа, сипар, сурнайҳои ҳарбӣ, силоҳи аҷоибӣ мудофиавӣ, сару либоси ноёб... ва шумораи бехисоби ашёҳои таъиноти гуногуни дорон сифати баландтарини нест андар ҷаҳон пур буд. Арзиши ҳамаи ин ашёҳои бузург ба 100 ҳазор флоран баробар доништа шудааст.

Дар умрам то ҳол чизеро надида будам, ки маро ин қадар ба ҳаяҷон оварда бошад, чуноне, ки ин ашёҳо ба вачд оварданд. Дар байни онҳо асарҳои олиҷаноби санъатро дидам, ки ба ман фавқулистеъдодӣ эҷодии ин ҳама мӯъҷизаро кушода доданд..."

Аз китоби Мануэл Галич "История доколумбовых цивилизаций",
М.: Мысль, 1990, саҳ. 101-103.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Кадом халқҳои Аврупо ба омӯзиши уқёнуси Атлантик оғоз намуда буданд?
2. Христофор Колумб кай ва кадом ҷазираҳои баҳри Карибро кашф кард?
3. Америго Веспуччи кадом хатҳои Колумбро ислоҳ кард?
4. Номи Америка аз куҷо пайдо шудааст?
5. Дар бораи аз тарафи Кортеси испанӣ забт карда шудани Мексика маълумот диҳед.

6. Оё астеко бар зидди истилогарон мубориза мебуданд?
7. Аз ҷониби Писарро ишғол кардани давлати Инк (Перу) кай ва чӣ тавр сурат гирифт?
8. Португалиҳо чӣ тавр Бразилияро ишғол намуданд?
9. Забткориҳои аврупоиён дар Америка барои ҳиндуиён ва истилогарон чӣ оқибатҳо доштанд?
10. Натиҷаи асосии ин забткориҳоро баён кунед.
11. Сарчашмаро омӯхта, бо ҳамсинфонатон муҳокима кунед.

§ 58. ЗАБОН, МАКТАБ ВА ИЛМИ ҲИНДИЁН

ЗАБОН. Аврупоиёни истилогар дар Америка бо қабилаҳои кавмҳои ҳар кадом дорои забони худ вохӯрданд. Ба фикри онҳо дар забонҳои сершумори ҳиндуён низоме вуҷуд надорад. Вале баъд аз омӯзиши ҳаматарафаи забонҳои гуногуни онҳо олимони забоншинос ба хулоса омаданд, ки дар забону лаҳҷаҳои қабилаҳои ҳиндуёни Америка бо ҳамдигар хешию монандие вуҷуд дорад.

Қабилаҳои ҳиндуёни Америка ба шаш оилаи асосии забонҳо – алтанку, накаш, хоке-сиу, неута, надене, уто-науа ва эскимосу алеут ҳарф мезаданд.

Вале дар минтақаҳои алоҳидаи Америка гурӯҳҳои нисбатан хурдтари забонҳои дигар ҳам вуҷуд доштанд. Масалан, дар Юкатан забони майя, дар Чапал забонҳои лакондон, селтал ва сотсил, дар Табаско забони чаптал, дар Гватемала забонҳои какчикел, сутухил, киче, кекчи, покомам, поконтти, мам, агусток,

Расми 205.
Нақши муқарнас.
"Анҷумани
мутафаккирон".
Иштирокчиён дар
даст ба китобҳо
тасвир ёфтаанд.

хакалтек ва ишал вучуд доштанд. Дар Америкаи Марказӣ ва Ҷанубӣ ҳам забону лаҳҷаҳои зиёди дигар мавҷуд буданд. Онҳо ниҳоят кам бошанд ҳам, ба ҳамон шаш оилаи забонҳои дар боло зикрфта робита доштанд.

МАКТАБ. Аз таърихи дунёи қадим иттилоъ доред, ки дар давлатҳои Америка мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва олӣ мавҷуд буданд. Албатта, низоми фанҳои таълимӣ ва усулҳои таълими онҳо аз мактабҳои Олами Кӯҳна фарқ мекард.

Масалан, америкониҳои асримиёнагӣ дар таълиму тарбияи хонандагонии мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва донишҷӯёни макотиби олӣ ба сурудхонии оммавӣ ва таълими он ба талабагону донишҷӯён аҳамияти калон меододанд. Хангоми иҷрои сурудҳо мардуми сершумори тамошобин ҳузур дошта метавонист. Дар чунин мавридҳо намояндагони ҳокимият низ ҳозир буданд.

Дар мамлакати Инкҳо вазифаи роҳбарии давлат, артиш ва дин ба ўҳдаи намояндагони амалдорони баландмартаба вогузор буд. Маълум аст, ки чунин вазифаҳои масъулиятнокро одамони бесавод ва ҷаласавод ба ҷо оварда наметавонистанд. Аз ин рӯ, ҳулоса ба миён меояд, ки инкҳо низоми мактабу маорифи хуби худро доштаанд.

Муассисаҳои таълимии онҳо "Еҷай уаси" ва "Акла уаси" ном доштанд. Таълимгоҳҳои "Еҷай уаси" барои таълими фарзандони ашроф муқаррар гардида буданд. Дар он ҷо роҳбарони ояндаи

Расми 206. Дастнависи иероглифӣ. Фарҳанги Майяҳо.

Расми 207. Таълимоти фалсафии америкониёни қадим ва асрҳои миёна дар бораи дугунагии дониш.

*Расми 208. Хаттот.
Аз девори "Ибодатгоҳи
Навиштаҷотҳо".*

сиёсию харбӣ ва рӯхонии мамлакат тайёр карда мешуданд. Яке аз чунин мактабҳо дар Кускои наздикии Қасри Инки Роки воқеъ гардида буд. Инки Роки худ асосгузори ин мактаб буд. Дастпарварони донишгоҳи Инки Роки маълумоти олии гирифта, аз он ҷумла забони барои инкҳо умумиро, ки "руне сими" ном дошт, аз худ мекарданд.

Дар "Акля уаси" духтарони зеботарини мамлакат таълим ва тарбия мегирифтанд. Онҳо мисли роҳибаҳо аз олами беруна маҳрум буда, худро танҳо ба хизмати дин, Инк, ё Кой ва ба никоҳ бо намояндагони ашрофи императорӣ тайёр мекарданд.

Сарвари ҳар як "Акля уаси" Модар Куна ё худ "Модари Олӣ" буд. Чунин мактабҳо дар марказҳои ҳамаи вилоятҳо вучуд доштанд. Мактаби Наска калонтарини онҳо

ба шумор мерафт. Дар ин мактаб шароити мусоиди таълиму тарбия барои 1500 нафар донишҷӯидухтарон ва муаллимаҳои онҳо фароҳам оварда шуда буд. Барои ба "акла", яъне ба сафи донишҷӯёни ин донишгоҳ дохил шудан шартӣ асосӣ дониш нею зебо будани духтарони доғталаб муҳим буд.

Ҳангоми ҷангҳои истилогаронаи испаниҳо қабилаи ирокезҳо талафоти калон дод. Дар ҳаёти конфедератсияи ирокезҳо қабилаи черокҳо калонтарин буда, дар ин ҷанги нобаробар қариб пурра нест карда шуд. Ин қабила шахсиятҳои боистеъдод дошт. Яке аз онҳоро Саквойя меномиданд. Ӯ алифбоеро таҳия намуд, ки аз ҷиҳати фарогирии овозу ҳарфҳо аз алифбои аврупоӣҳо ҳеҷ монданиа надошт. Бо шарофати ин алифбо черокҳо соҳиби мактабу маорифи худ шуданд.

Сарфи назар аз ин, як қисми қабилаҳои хурди ҳиндӣни Америка ҳанӯз ҳам алифбо ва мактабҳои худро надоштанд.

ИЛМ. Маданияти баланди ҳиндӣни Америка бе илми пешқадам пеш рафта наметавонист. Илмҳои ситорашиносӣ, риёзӣ, ҳандаса ва тиб аз илмҳои дигари онҳо пеш рафта буданд.

Ситорашиносони сапотекҳо тақсимҳои 260 ва 365-рӯзаро кор карда, баромада буданд. Солро ба фаслҳо тақсим карда, вақти баробаршавии шабу рӯз ва дар нуктаи баландтарини худ будани Офтобро бо осонӣ муайян карда метавонистанд.

Дар миёнаҳои асри VII Анчумани ситорашиносони коҳинони майя, сапотекҳо ва шаҳрҳои соҳилҳои халиҷи Мексика ва Теотиуакан дар маҳаллаи Шочикалко баргузор гардид. Анчумани мазкур як навъ кунгураи байналхалқии илмӣ буд, ки Ҳамоҳангсозии тақвимҳои гуногуни Ҳиндуёнро ба ҷо овард.

Астекҳо чун қабилаҳои дигари Америкаи Шимолӣ ва Марказӣ аз ду тақвим истифода мебуданд. Тақвими аввал маросимиро муқаддаси иборат аз 260 рӯз ва тақвими дуюм шамсии иборат аз 365 рӯз буд.

Илми ситорашиносии Ҳиндӣ бе илми риёзӣ Ҳандасаи бонизому дақиқ пеш рафта наметавонист. Аҷибаш он аст, ки низомии риёзии майяҳо ва халқҳои дигари Ҳиндуи Америка то як дараҷа ба риёзиёти Ҳиндустони қадим ва аввали асрҳои миёна

Расми 209. Поряи расмҳо аз "Кодекси Нуттал". Фарҳанги Миштекҳо.

монанд буд. Риёзиёти Ҳиндустонро арабҳо қабул карда, баъд аз он аврупоиёнро баҳравар кунонданд. Низоми риёзиёти худро ҳиндустониён дар асри VII ба вучуд оварда буданд. Вале ҳиндиёни Америка бошанд, аз ин низом се аср пештар – аз асри IV милодӣ боз истифода мебуданд.

Олимони риёзишиноси ҳиндиёни Америка он вақт низоми даҳӣҳо бистӣҳоро кор карда баромада, дастраси илму фарҳанги мамлакатҳои Америка гардонданд. Онҳо аломати "0"-ро ихтироъ карданд ва ба рақамҳо ҳамроҳ намуда, онҳоро даҳҳо ва бистҳо маротиба ва ададҳои то беинтиҳо бузургро зиёд мекарданд, ки дар ҳисобҳои ситорашиносӣ истифода бурда мешуданд.

Дар низоми даҳӣҳо мо рақамҳои аз 1 то 9 ва "0"-ро истифода мебарем. Дар низоми ҳисоби майяҳо се унсур мавҷуд аст – нуқта, хат ва сифр. Ихтироъи аломати "0" дар он давран аз мо хеле дур илми риёзии Майяро ба зинаи баландтарини тараққиёт баровард.

Тибби сапотекҳо пайдоиши касалиҳоро ба таъсири бевоситаи гармӣ, намнокӣ ва хуноқӣ алоқаманд меҳисобид. Табибони онҳо барои табobati касалиҳо аз гиёҳҳои шифобахш, гӯшти ҳайвонот ва обҳои маъдани истифода мебуданд.

Илми инкҳо низ хеле пеш рафт. Зироатпарварӣ аз ҷумлаи илмҳои пешрафтатарини инкҳо ба ҳисоб мерафт. Дар империяи Инк ҷӯе канда шуда буд, ки дарозии он 750 км буд. Низоми обёрӣ ва зироатпарварии инкҳо дар давран нав муҳандисон ва заминшиносони ИМА омӯхта, дар иёлооти гуногуни ин мамлакат самаранок истифода бурданд.

Заминшиносони Инк роҳҳои пешгирӣ кардани камҳосилии заминҳои киштро медонистанд. Масалан, онҳо заминро аввал шудгор карда, ба он пору андохта, муддате дам медоданд. Баъд дар ин замин кишт мекарданд. Зироатҳои алоҳидаро аз ҷойҳои дигар оварда, ба шароити иқлими маҳаллӣ мутобиқ мегардонданд, масалан, маис ва картошкаро.

Асоси тамоми илми Инкро низоми ҳоси риёзии онҳо ташкил мекард. Ин низом "кину" ном дошта, аз бандҳои гуногунранги гирехдор иборат буд. Гирехҳои "кину"-ро ҳар кас бастаю "хонда" наметавонист. Барои ин кор мутахассисони махсус тайёр карда мешуданд.

Аз тариқи ин низом дар доираи даҳӣҳо ҳисоб карда мешуд, яъне "кину" асоси омӯрӣ ҳам ба шумор мерафт. "Кину" ахбороти дигарро низ дар бар гирифта буд. Он воситаи дар хотир нигоҳ

*Расми 210.
Расмҳои водии
Наска.*

доштани воқеаҳои муҳим буд. Ҳар як гиреҳи "кину" маънои оморию риёзӣ ва ахбороти таърихӣ дошт. Китоби "Тафсир"-и Горсиласа дар асоси донишҳои дар гиреҳҳои "кину" инъикосёфта таҳия шудааст.

АСРОРИ НАСКА. Яке аз марказҳои бузурги бостониي Перуи Ҷанубии водии Наска мебошад. Омӯзиши он соли 1901 оғоз ёфтааст. Водии Наска аз соҳил 80 км дуртар воқеъ гардида, онро аз соҳил биёбон чудо мекунад. Дар ин ҷо, дар замони мавҷудияти давлати Чавин иншоотҳои бузурги меъморӣ, ба мисли ибодатхонаҳо ва аҳромҳо сохта шудаанд.

Заргарону кулолгарон, мусаввирону наққошон, бофандагон ва ҳайкалтарошони Наска низ аз худ ёдгориҳои беназир боқӣ гузоштаанд. Вале як ёдгории мӯъҷизанок ва пурасроре, ки хиндиён дар ин ҷо офаридаанд, дар ҷаҳон ҳамто надошт. Он дар бораи сатҳи баланди илми ситорашиносӣ, риёзӣ ва ҳандасанӣ инкҳо шаҳодат меод. Дар ин водӣ дар масоҳати калон ҳазорҳо километри мураббаъи биёбон хатҳои барашон тахминан 60–70 км ва дарозияшон ҳам қариб ҳамин қадар кашида (канда) шудаанд, ки онҳо қисматҳои нақшаи муштаракро ташкил мекарданд.

Олимони соҳаҳои гуногуни илм, аз он ҷумла бостоншиносон, ситорашиносон, риёзишиносон ва илоҳиётшиносон ин нақшаро ҳам дар замин ва ҳам тавассути тайёра аз ҳаво омӯхта, онро аккосӣ ҳам кардаанд. Гурӯҳи олимон тахмин мекунанд, ки гӯё хиндиён нақшаи Наскаро барои роҳгумкардагон сохтаанд. Дигарон бар он ақидаанд, ки он моҳияти ситорашиносӣ дорад.

Вақтҳои охир як қисми олимони чунин мешуморанд, ки ин харитаи роҳ ба сӯи Офтоб мебошад. Бо дарназардошти он, ки ҳиндиёни Инк Офтобро ҳамчун яке аз худоҳои асосӣ медонистанд, пас ин эҳтимол ба ҳақиқат наздик аст. Ба ҳар ҳол олимони тадқиқи асрори нақшаи Наскаро идома медиҳанд.

Дар Аризона низ чунин тасвири дар рӯи замин офаридашуда вучуд дорад. Дар бораи мақсадҳои ин нақша низ дар байни олимони фикрҳои гуногун мавҷуданд. Он вақт дур нест, ки олимони асрори тасвири Наска ва Аризонаро кашф хоҳанд кард.

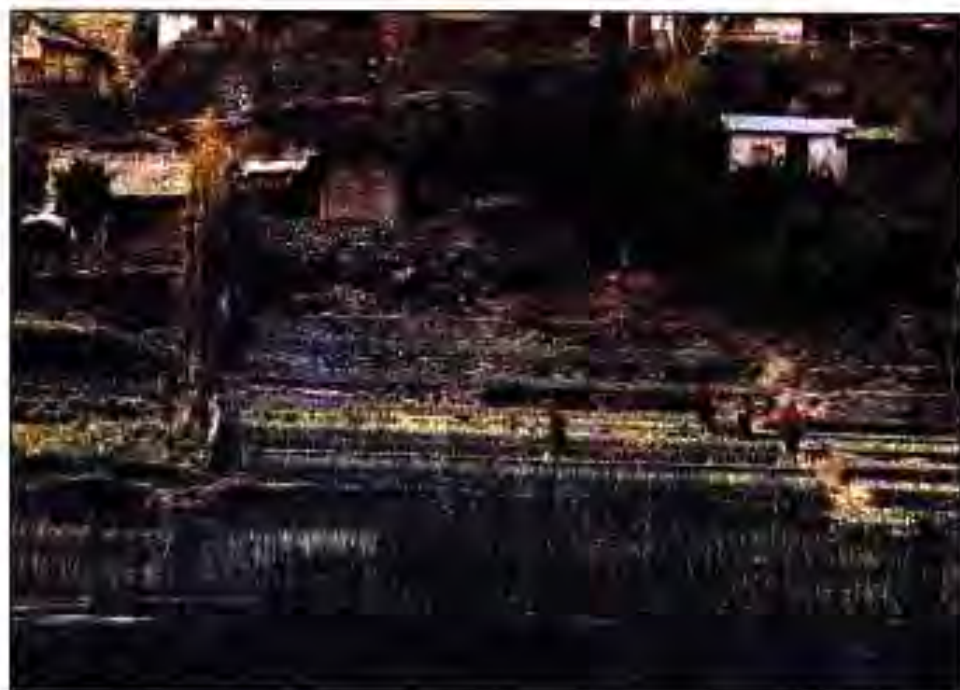
САВОЛ ВА СУПОРИШҶО

1. Дар бораи забонҳои ҳиндиёни Америка чӣ ҳақиқат медонед?
2. Дар Америкаи асримиёнагӣ кадом ҳел мактабҳо вучуд доштанд?
3. "Еҷай уаси" ва "Акла уаси" чӣ гуна мактаб буданд?
4. Дар бораи мактабҳои духтаронаи "Акла уаси" нақл кунед.
5. Сақвойя барои кадом қораи машҳур аст?
6. Дар Америкаи замони ҳиндиён кадом илмҳо тараққӣ карда буданд?
7. Риёзиёти Ҳиндустон аз риёзиёти ҳиндиёни Америка оё ягон фарқ дошт?
8. Дар бораи илми тибби ҳиндиён чӣ гуфта метавонед?
9. Дар бораи асрори нақшаи Наска маълумот диҳед.

§ 59. НИШОНАҲОИ ТАСВИРИ ЗИНДАГИИ ҲИНДУЁН

Дар бораи зиндагии ҳиндиён маълумоти зиёде мавҷуданд. Вале ёдгориҳои меъмории, рассомӣ, сару либос ва ба варзиш шугл варзидани онҳо аз нишонаҳои дигар ҷуравариштаранд.

МЕЪМОРИЙ. Бостоншиносон даҳҳо ва садҳо иншооти меъморӣ даврони гуногуни таърихи давлатдорӣ ҳиндиёноро кашф карда ва мавриди тадқиқ қарор додаанд. Онҳо дорои усулҳои ҳамаи меъморӣ ҳиндиёни Америка – зебою муҳташам ва дилкаш офарида шудаанд. Аз ҷумлаи ин ёдгориҳо Шаҳри Харсангии воқеъ дар Меса-Вердебуд, шаҳри қамарии Мурдаи Мактесумай воқеъ дар Аризонаи Марказӣ, шаҳри Анасази Меса-Верде, Аҳроми Эл-Тахинаи Веракрус, Қасри Кесал Папалагии Теотиуакан, ибодатхонаи Сарбозони Тула, Акропол ва ибодатхонаи Навиштаҷоти Майя, ҳаробаҳои шаҳри Тулуми Юкатан ва Моҳтоби шаҳри Теотиуакан, аҳроми Афсунгари

*Расми 211.
Полези
шинокунандаи
Ҳиндуён (дар
Гватемалаи
ҳозира).*

Ушмал, ибодатхонаи Рио-Асул, девору пойгоҳҳои Мачу-Пикчу ва боз даҳҳо шохкорҳои дигари меъмории ҳиндиёро метавон номбар кард. Онҳо натаанҳо иншоотҳои меъмории, балки усули зиндагӣ ва тафаккури мардуми ҳиндуи Америкаро ифода мекунанд.

Вале аҳромҳои астеку майяҳо касро бештар ба ҳайрат меоваранд. Онҳо ба аҳромҳои Мисри қадим хеле монанданд. Тамошон ин аҳромҳо гузоштани чунин саволро тақозо дорад: Магар меъморони аҳромсозии Америка ин ҳунарро аз аҳромсозии Миср омӯхта бошанд? Ба ин савол ҳанӯз илм ва олимони ҷавоби аниқ надидаанд.

Мутаассифона, мо имконият надорем, ки ҳар як ёдгории меъмории ҳиндиёро ба таври муфасссал шарҳ диҳем. Барои исботи бузургӣ, ҳашамат ва нотакрории дастранҷҳои бинокорони ҳиндиёни Америка ду акси онҳоро ба таваҷҷӯҳи шумо пешкаш менамоем, то ки дар бораи онҳо тасаввуроти дуруст пайдо намоед ва бо ҳамдарсонӣ устодони худ мубодилаи афкор доир кунед.

САНЪАТИ ТАСВИРӢ. Миштекҳо дар санъат, алалхусус санъати тасвирӣ ба муваффакиятҳои беназир ноил гардида буданд. Онҳо дорои усулу мактаби ҳоси рассомӣ буданд. Дар ин бора кодексҳо – китобҳои мусаввир шаҳодат медиҳанд. Чанде аз ин китобҳо "Нутгал", "Бодли", "Селден", "Виндобоненси" ва "Коломбанс" ном гирифтаанд. Ҳар кадоми онҳо аз ҷиҳати ҳаҷм (дарозӣ) гуногунанд.

*Расми 212. Муסיқачӣ,
ки дар намуди одам – зарф
инъикос ёфтааст.*

Масалан, Кодекси "Нуттел" 11 метр дарозӣ дошта, дар пӯсти гавазн бо аломатҳо – расмҳо "навишта" шуда, чун дар шакли "гармошка" (асбоби мусиқӣ) 44 маротиба катъ карда шудааст, яъне 88 варақ дорад. Расмҳои ин кодекс дорои сифати баланди рассомӣ, дар ҳолати ҳаракат, пурмазмун ва бо назокат эҷод шудаанд.

Кодексҳо дар баробари асари адабӣ ва бадеӣ ҳуҷҷати таърихӣ ҳам буда, дар бораи шачараи симо, ҷараёни таърихӣ, амалиётҳои ҷангӣ, ҳаёти инсон, ҳайвонот, олотҳои меҳнат,

сару либос, ашёҳои ороишӣ ва ғайраи ҳиндиён маълумот медиҳанд.

Тасвирот дар бораи зиндагии ҳиндиён тавассути гулдӯзиҳои зебою дилкаш ва дорои мазмуни баланд низ иҷро карда шудаанд. Пори маторҳои аз як мақбара ёфтшуда дар ин бора гувоҳӣ

Расми 213. Туббозӣ.

Расми 214. Туббози муурофиавӣ.

медихад. Дар рӯи он образҳои асотири хеле хуб инъикос гардидаанд.

Муссавирону хунармандони Америка дар тасвири зиндагӣ танҳо аз хона ва рангҳои истифода набурда, маводи дигарро низ ба кор мебарданд. Дар ин кор пари паррандагон, пашм, мӯй, сангҳои рангоранги қимматбаҳо ва ғайраро истифода мекарданд. Тасвироти хиндиён натавонанд дар матоъ, пӯст ва либосворӣ, балки дар деворҳои иншоотҳои меъмории, манораҳо, ҳайкалҳо, асарҳои наққошӣ, зарфҳо, маснуоти заргарӣ, яроқи аслиҳа ва ғайра инъикос карда мешуданд. Ҳар кадоми онҳо нотакрор буда, дар бораи тарзи зиндагӣ ва машғулияти хиндиён маълумот медиҳанд.

ВАРЗИШ. Мардуми хиндӣ баҳри фарогати хуш ва камолоти ҷисмонӣ ба варзиш низ машғул мешуданд. Дар ин бора то ба мо асарҳои санъат, аз он ҷумла, мусаввараҳои ҳайкалҳо ва иншоотҳои бузурги варзишӣ омада расидаанд. Чанд мисол меорем.

Ҳайкали писарбачаи 12-13-солаи варзишгар аз Талатилко ёфтшуда тақрибан ба солҳои 1300-800 пеш аз милод рост меояд. Ӯ дар ҳолати ҷаҳиш ба ақиб ва бо пойҳои рост истодан тасвир ёфтааст. Барои иҷрои ин машқ ӯ бо тамоми қувваи бозӯ ва бадан ба шаст ҳаракат кардааст. Дар

Расми 215. Ҷодугар.

чехраи писарбача ҳолати равонӣ, гайрати ҷавонӣ ва маҳорати варзишгар ҳувайдост.

Тасвири дигар аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳиндиёни Америка тўббозиро хеле дӯст медоштаанд. Бостоншиносон аз Майя ду зарф ёфтаанд, ки дар онҳо ҳамин манзара инъикос гардидааст. Дар яке аз онҳо тўббозии 4 нафар ашроф хеле гуворо дода шудааст. Дар зарфи дигар бошад, тўббозон ҳамроҳ бо тамошобинон инъикос гардидаанд.

Ёдгории меъмории калоне, ки воқеъ дар шаҳри Копонии дорон 200-ҳазор нафар аҳоли аз варзишгоҳи бузурги тўббозӣ иборат аст. Ин варзишгоҳ майдони хуби тўббозӣ, минбари дорон ҷойҳои зиёд барои тамошобинон ва биноҳои таъйиноти машку мусобиқа ва истироҳату оббозии варзишгаронро дар бар мегирад.

САРУ ЛИБОС. Сару либоси ҳиндиёни Америка хеле зебо буда, нақшу нигор ва гулдӯзиҳояшон орому рангоранг ва дилкашанд.

Сару либос ва ашёҳои гуногуни рӯзгор, аз он чумла, куртаю эзор, доманҳо, халтачаҳои таъйиноти гуногун, ҳар гуна сабадҳо, зарфҳо ва гайраро аз газвор, пар ва пашм тайёр мекарданд.

Сару либоси ҳиндиён дар ҳар гуна ашёҳои рӯзгор, ороиши қасрҳо, ибодатхонаҳо, аҳромҳо, кодексҳо ва ҳайкалҳо тасвир шудаанд. Нигори мазкур мувофиқи анъанаҳои либоспӯшӣ, урфу одатҳо ва шуури ҳиндиён сурат гирифтааст.

Чандто либоси ҳиндиёнро шумо дар ин расмҳо мебинед. Онҳоро мушоҳида карда бигӯед, ки кадом ҷиҳатҳояш ба сару либоси мардуми Ғарб ва Шарқи имрӯза монанд ҳастанд ва ё фарқ мекунанд.

Расми 216.
Яке аз
намуди
куртаи
ҳиндиён.

1. Кадом ёдгориҳои меъмории Ҳиндӣни Америкаро медонед?
2. Дар бораи аҳромҳои Мисри қадим ва Америка фикри худро баён кунед.
3. Кодексҳо чӣ гуна китобанд?
4. Зиндагии Ҳиндӣ дар кадом ашӯҳо ва чӣ тавр тасвир ёфтааст?
5. Ҳайкали варзишгарро шарҳ диҳед.
6. Расмҳои марбут ба тӯббозӣ ва варзишҳои шаҳри Копони дар бораи чӣ нақл мекунанд?
7. Дар бораи сару либоси Ҳиндӣни Америка чӣ гуфта метавонед?

§ 60. АДАБИЁТ ВА ТЕАТРИ ҲИНДИЁН

АДАБИЁТ. Дар байни Ҳиндӣ шаклу намуд ва жанрҳои гуногуни адабиёти бадеӣ вучуд доштанд. Қисса-эпос яке аз онҳо мебошад. Ба жанри мазкур асари "Попол-Вух" мансуб аст. Дар он қиссаҳои гуногуни ҷолиб инъикос ёфтаанд. Яке аз онҳо дар бораи пайдоиши оламу одам нақл мекунанд.

"Ҳама чиз дар ҳолати номаълумӣ вучуд дошт, ҳама чиз хунук, ҳама чиз соқит, ҳама чиз беҳаракат, оромӣ ва фазои осмон ҳолӣ буд...

...На одам буд, на ҳайвонот, на парранда, на моҳӣ, на харчанг, на дарахт, на санг, на гор, на дара, на алаф, на ҷангал; танҳо осмон вучуд дошт.

Рӯи замин ҳанӯз пайдо нашуда буд. Танҳо баҳри хунук ва фазои бузурги кайҳон вучуд дошт.

Ҳанӯз ҳеҷ чиз пайвастшаванда набуд, ягон чиз барангезандаи ғавғо набуд. Ягон чиз набуд, ки ҳаракат кунад, ё ки ларзад, ё ки дар осмон гулгула андозад.

Ягон чизе набуд, ки вучуд дошта бошад, чизе, ки ҳастӣ бошад танҳо оби хунук, баҳри ороми ягона вучуд дошт. Ягон чиз дигар вучуд надошт.

Дар торикӣ, шабонгоҳ танҳо беҳаракатӣ, танҳо ҳомӯшӣ ҳукмфармо буд".

Расми 217.
Никоби Кайюга.

Расми 218. Ниқоби тиллоӣ аз Монте-Албане.

Ёдгории дигари адабиёти қисса-эпоси ҳиндӣ, ки аз қаблаи Какчикели то давраи мо расидааст, "Анналҳо" мебошад. Дар он дар бораи тақдир ду қаҳрамони асар, ки Гагавис ва Сактенаух ном доранд, сухан меравад. Ба поре аз он таваҷҷӯх кунед.

"Чунин гуфтааст: аз чониби Шарқ ба Тула (Тулан) омаданд, аз соҳили дигари баҳр ва омаданд ба Тулан, то ки асосгузор ва тавлидкунандагони волидони мо шаванд...

Баъд ба соҳили баҳр омаданд. Дар он ҷо ҳамаи қабिलाҳо ҷамъ

омаданд ва ҷанговарон дар соҳили баҳр. Вақте ки онро диданд, қалбашонро воҳима зер кард. Усуле вучуд надорад, ки аз он гузаранд. "Ҳеҷ кас ҳаргиз баҳро убури накардааст" – гуфтанд байни худ ҳамаи сарбозони ҳафт қабил... Ва гуфтанд ниёғони Гагавис ва Сактенаух:

"Мо ба шумо мегӯем! Даст ба кор занед, бародарони мо! Мо на барои он омадем, ки дар соҳил азоб кашем ва натавонем ватанамонро бубинем, мо мебинем, мо сарбозони ҳафт қабил. Ҷуръат менамоем, ки ҳамин лаҳза убури кунем".

Инро гуфта, ҳамон лаҳза қалбҳои онҳоро фараҳ фаро гирифт... Ҳамин тариқ, қатори дуру дарозро ташкил намуда, аз кумистон гузаштанд, то он ҷое, ки чуқурӣ ва болои баҳр намудор шуд... Он вақт ба пеш рафта, аз болои кум гузаштаанд: онҳое, ки дар охири қатор истода буданд, ҳангоми ба баҳр даромадани онҳо мо аллакай ба соҳили дигари он расида будем".

Дар ин қисса дар бораи аз ким-қучои Аврупо, Осиё ва Ӯ Африқо ба қитъаи Америка гузаштани аввалин ҳафт қабил сухан меравад. Бисёриҳо тахмин мекунанд, ки дар бораи аз Чукотка ба Аляска гузаштани аҷдодони ҳиндӯи Америка сухан меравад.

Жанри дигари адабиёти бадии ҳиндӯи Америка асотириҳо мебошад. Поре ин ҷо аз чунин осори адабӣ меорем, ки аз

"Попол-Вух" гирифта шудааст. Он дар бораи ҷуворимакка аст, ки хиндиён онро "Модар - сарчашман Ҳаёт мешумориданд".

Дар ин асотир гуфта мешавад, ки олиҳа Иш Мукане маис (ҷуворимакка) ёфт ва аз он ҷисм ва хуни чор одами аввал офарида шуд. Айнан: "Ва сугутаҳои ҷуворимаккаҳои зард ва сафедро орд карда, Шмукане нӯх нӯшокӣ тайёр кард, аз онҳо хӯрок, қувва ва ҷисм тавлид ёфт, аз ҷуворимакка бозувон ва қувваи одам офарида шуданд.

Баъди ин онҳо бо маслиҳат дар бораи офарида шудани модар ва падари нахустини мо оғоз намуданд; ҷисми онҳоро танҳо аз ҷуворимаккаи зарду сафед офариданд. Аз хаамири ҷуворимакка онҳо дасту пойҳои одамо сохтанд. Танҳо хаамири орди ҷуворимакка барои ҷисми падарони нахустинамон истифода бурда шуд ва чор нафаре, ки офарида шуданд".

Жанри ёддоштҳо низ дар адабиёти бадеии хиндиён вомехӯрад. Мо метавонем чунин се китобро аз жанри мазкур ном барем: "Солномаи Мексика" ва "Солномаи Мешикайотл", ки онҳоро Алварадо Тесосомак ном хиндӣ навиштааст. Ӯ дар маъмурияти режими мустамликадорӣ Испания ҳамчун амалдор хизмат мекард. "Таърихи ҷитимакҳо"-ро Алба Иштлилшочита навиштааст, ки худ аслан аз Тескоко буд.

Ин муаллифон асарҳои худро дар асоси фолклор таълиф намудаанд. "Солномаи худро ҳамон тавре таълиф намудам, ки дар "пергаментҳо"-и худ нақл тасдиқ кардаю мусаввирӣ намудаанд, тавре ки дар замони қадим зиндагӣ кардаанд - бобоҳо ва бибиҳои мо, бобои бобоҳо ва модаркалони бибиҳо, ниёгони мо нақл кардаанд", - мегӯяд Алварадо Тессоман.

Алба Иштлилшочита асари худро асосан дар асоси маълумоти бойго-

Расми 219. Саҳифаҳо аз дастнависи асари адабии хиндиён.

Расми 220. Раққосаи ҷавони Майя.

ниҳои шаҳри Тескоко таълиф намудааст.

Ин асарҳо дар охирҳои асри XVI аввали асри XVII навишта шудаанд.

То ихтироии алифбо одамон, аз он ҷумла, дар Америка донишхоро тавассути аломатҳо ифода мекарданд ва аз насл ба насл мерос мегузоштанд. Ҳамин тавр ёдгориҳои адабии хаттии хиндиён ҳам киссаҳо, ҳам сурудҳои меҳанпарастӣ ва ҳам дostonҳои ли-

рикий, ривоятҳо, киссаҳо ва ҳам асотирҳо, то асрҳои миёна ва то замони мо омада расидаанд. Ин "матнҳо" аз расмҳо иборатанд, ки онҳоро "адабиёти мусаввар" номидан мумкин аст. Муҳаққиқони аврупоӣ ва америкойи китобхоро "кодексҳо" ном бурдаанд. Дар бораи ин жанри адабиёт аллакай дар мавзӯи 63 нақл карда шуда буд.

Кодексҳо сухани адабиро тавассути расмҳои паси ҳам образнок додаанд, ки тавре ки дар замони мо навори кино қариб ҳамин тавр сабт карда мешавад. Аз ин кодексҳо намунаеро ба тавачҷӯхи шумо пешкаш менамоем. Муайян кунед, ки дар онҳо дар бораи чӣ сухан меравад.

ТЕАТР ВА ДРАМАҲО. Театри асримиёнагии хиндиён аз пешрафти давлат ва фарҳанги онҳо шаҳодат медиҳад. Дар ин бора далелҳои бисёр овардан мумкин аст. Яке аз онҳо дар дарбори шоҳи империяи астеко - Мактакусамо (солҳои ҳукмронӣ - 1440-1469) ғайолият мекард. Дар ҳаёти ин театр актёрҳо, варзишгарон, жонглёрҳо ва мусиканавозон ғайолият мекарданд.

Ҳиндиён дар театрҳои худ асарҳои жанри таърихиро ҳам ба сахна мегузоштанд. Яке аз асарҳои машҳурашон драмаи фоҷиавии "Рабиал-Ачи"-ро ба сахна гузошта шуд. Аврупоиҳо Америкаро забт карда, хиндиёнро аз театри бузургашон маҳрум сохтанд. Биноан онҳо маҷбур шуданд, ки "Рабиал-Ачи"-ро даҳ хотирашон нигоҳдоранд ва аз як насл ба насли дигар қисса намуда, мерос гузоранд.

Дар солҳои зулми мустамликавӣ ин асар пьесаи "театри махфӣ" шуд. Баъд аз 300 соли ба зулми мустамликавӣ гирифта шудани ҳиндӣ яке аз фарзандони онҳо Браһмо Сие соли 1851 бори аввал "Рабиал-Ачи" бо забони киче ба рӯи коғаз овард. Баъди 6 сол "Рабиал-Ачи" бо забони фаронсавӣ тарҷума ва chop карда шуд. Соли 1955 бо чидду ҷаҳди Пажӯҳишгоҳи ҳиндишиносии Гватемала фоҷиаи "Рабиал-Ачи" дар фестивали театрие намоиш дода шуд.

Асоси ғоявии фоҷиаро ҷанги байни ду ҳокими ду давлати ҳиндӣ ташкил мекунад. Дар ин ҷанг персонажҳои сершумор ҳузур доранд. Драма саршор аз унсурҳои урфу одат ва эътиқодҳои динии ҳиндӣ аст.

Намуншнома аз рақси низомии Ачи аз Рабиал (номи деҳаест дар Гватемала) оғоз ёфта, онро хори иборат аз 20 ҷанговар, 12 уқоб ва 12 юзи ало (ягуар) ҳамовозӣ мекунад. Дар ҳамин лаҳза Ачи киче бо даъвати Ачи аз Рабиал рақсро қатъ карда, ба ҷанги тан ба тан омода мешавад. Набард оғоз меёбад ва он бо манзараи ба асорат афтодани Ачи киче анҷом мепазирад.

Саҳнаи дуюм дар қасри Рабиал доир мегардад. Ачи ба ҳоким иброз медорад, ки қаси халқи Рабиалро ранҷонида, дастгир шудааст.

"Ин мард бо мо сенздаҳ бор дувоздаҳрӯзӣ, сенздаҳ бор бистшабӣ дар набард буд... Осмон ӯро ба мо медиҳад, замин ӯро ба мо дода, дар рӯ ба рӯи теги найзаи ман ва зарбаи сипари ман мегузорад".

Саҳнаи сеюм тамошобинонро боз ҳам ба майдони набард меорад. Ачи кичеи басташуда аз Ачи Рабиал шартӣ хатарнокро гӯш мекунад. Ҷавоби ӯ низ мардонаю сазовор буд. Ӯ аз тӯҳфаҳои пешниҳодшуда даст кашада, ба тақдири худ тан медиҳад.

"Ана силоҳи ман барои маро бо ду зону шинонидан, вақте ки дар даромадгоҳи деворҳои баланди

Расми 221. Найтавоз.

Расми 222. Мусиқачи
нукрагин.

қасри бузург пайдо мешавам. Хохиши ягонаи ман – ин ба таназзул рӯ ба рӯ гардидани бузургии ҳокимии ту, давлати ту мебошад. Хохиши ягонаи ман гардану рӯятро захмдор, ба ҳок яксон кардани қалъаю деворҳо мебошад".

Дар сахнаи чорум асирро ба қаср-қалъаи Хобтох меоранд. Дар он ҷо ӯ чунин нутқ эрод мекунад: "Акнун бо кӯҳҳои худ, водихои худ видоъ кун, зеро дар ҳамин ҷо ҳалок мешавӣ, дар ҳамин ҷо нест мешавӣ, дар зери ҳамин осмон, дар ҳамин замин!"

Аз тақдираш, ки ӯро ба марг дучор кард, пушаймон нест. Ӯ пеш аз он, ки бимирад, мехоҳад подоши хиёнаташро бигирад. Видоъ ба ҷашни бошукӯҳ мубаддал мегардад. Асир аз ҷоми

ҳоким, ки аз косахонаи сар сохта шуда буд, менӯшад ва сухани ситезадору даҳшатноке эрод мекунад, ки ҳозирин аз бузургии даҳшатангези ба марг маҳкумшуда саҳт метарсанд:

"Ин ҷоми чист? Ин косаи чист? Вале он ҷӣ ки дар назди худ мебинам – ин косахонаи сари бобои ман, ин косахонаи сари падари ман аст! Мефармоянд, ки косахонаи сари маро наққошӣ кунанд! Вақте ки зурӯдҳои ман аз кӯҳҳои ман, аз водихои ман меоянд, то ки панҷ доман қақаои оддӣ ва панҷ доман қаҳваи яккачин аз кӯҳҳои ман бароваранд, онҳо мепурсанд: "Ин косахонаи сари бобои ман, ин косахонаи сари падари ман аст? Ҳамин ҳел меғӯянд зурӯдҳои ман – ҳам пагоҳӣ ва ҳам шабонгоҳ. Бигир, устухони дасти маро ҳам, то ки аз он ба кадуи аз пораҳои филиз пуркарда даста бисозӣ. Бигузор, вай дар болон деворҳои баланди қасри бузург чун барқ битаркад..."

Баъди ба итмом расидани нутқи худ ба мутрибон муроҷиат намуда, хоҳиш мекунад, ки онҳо "Марши Бузург" ва "Марши Кӯчак"-и кӯҳнаи ӯро иҷро намоянд, то ки заминро осмон ба ларза дароянд.

Ҳамин тарик, фочиа давом меёбад ва ниҳоят Ачи дар назди марг наҳаросида, ҳамчун қаҳрамон ҳалок мегардад.

Фарҷоми фочеа аз тариқи иҷро кардани хори Уқобҳо ва Юзи Ало садо медиҳад: "Эй Уқобон! Эй Юзони Ало! Биравед ва қарзи худро ба ҷо биёред. Бигузор, дандонҳои шумо, нохунҳои шумо дар як замон маро пора-пора кунанд, чунки ман марди шучоъ будам, ки аз кӯҳҳо ба водиҳои худ фурумадам!"

Инкҳо низ дорон санъати баланди драмавии худ буданд. Актёрҳо ё худ масхарабозони театри Инкҳо ба "лямаляма", "айячуку", "саукачику", "пукисколе" ва ба гурӯҳҳои дигар вобаста ба жанри нақши онҳо тақсим мешуданд. Театри Инкҳо "Театри Тауантисуйю" ном гирифта буд. Он дорон ду жанри аз ҳамдигар фарккунанда "Узнику" ва "Арануай" буд. Жанри аввал голибан моҳияти таърихӣ дошта, аз қиссаҳо дар бораи шохҳо ва пешвоёни бузурги империя иборат буд. Қаҳрамони асосии асарҳои ин жанр персонаже буд, ки ӯ аллакай роҳи ҳаёти худро тай намудааст. Иҷро намудани нақши онҳоеро, ки алҳол дар қайди ҳаётанд, мамнӯъ буд.

Жанри "Арануай" доираҳои васеътари ҳаёти ҳиндуёни Инкро дар бар мегирифт, "Араунад" бештар ба мазҳака монанд буд. Аз "Уанику" онро танҳо тавассути суруд мусиқияш фарк мекарданд.

Якчанд асари драмавии дигари инкҳоро ҳам мисол овардан мумкин аст, ки дар байни онҳо "Улянте", "Фочиа ва фавти Атауалпа", "Олянтай" ва "Қиссаҳо дар бораи Олянтай" ҳастанд.

Мазмуни мухтасари яке аз онҳо – "Олянтай"-ро ин ҷо меорем. Патакучек, ки ба авлоди ашрофи музофоте тааллуқ дошта ва ба сокинони ашрофи Куско ягон муносибате надошт, меҳост, ки ба духтари худи Инк хонадор шавад. Инк бошад, фарзанди Офтоб буд. Биноан мумкин набуд, ки дар рағбон фарзандони ӯ хуни авлоди дигаре ҷорӣ бошад, ки ба ягон зурёти Офтоб мутааллиқ нест.

Ҳамин тариқ, Олянтай ва Кайлур – "несте", "шохдухтар" дахлнопазирии ахлоқи диниро вайрон карда, бо ҳам никоҳ карданд ва аз онҳо бо номи Има Сумак духтар таваллуд мешавад. Пачакучек онҳоро барои шикастани муқаддасот ҷазо дода, хоҳари худро ба ҳабси якумра ва Олянтайро ба қатл ҳукм мекунад. Вале Олянтай лашкар ҷамъ карда, бар зидди Инк шӯриш мебардорад. Драма бо он анҷом меёбад, ки дар ин ҷанг Печакутек ҳалок гардида, Олянтай ба тахти подшоҳии Тупак менишинад ва Кайлурро аз ҳабс ҳалос карда, ба муроду мақсад мерасад.

1. Мазмуни қиссаро дар бораи пайдоиши оламу одам, ки дар "Попул-Вух" оварда шудааст, баён кунед.
2. Дар "Анналҳо" ривоят дар бораи дар Америка пайдо шудани ҳафт қабила чӣ тавр шарҳ дода шудааст?
3. Ҳиндуён мувофиқи ривоятҳои адабӣ дар бораи пайдоиши инсон чӣ ҳел ақида доштаанд?
4. Кадом асарҳои адабиёти бадеии ҳиндиёро медонед?
5. Дар бораи театри ҳиндиён чӣ ҳо медонед?
6. Кодексҳо чӣ гуна китоб буданд?
7. Дар бораи драмаи "Рабиал-Ачӣ" фикри худро баён кунед.
8. Дар замони нав "Рабиал-Ачи" кай ба намоиш гузошта шуд?

§ 61. ДИНУ ОИНҲОИ ҲИНДИЁН

Ҳиндиёни Америка ҳар кадом худоҳо ва оини динии худро доштанд. Метавон чанде аз онҳоро ин ҷо мисол овард.

ДИНУ ОИНҲОИ ОЛМЕКҲО. Олмекҳо ба чандин худо эътиқод доштанд, вале худои асосии онҳо Ягуар - Юзи Ало ба шумор мерафт. Ӯ боронро ба вуҷуд овардааст. Ин худо гӯё, ки ҳеши худои Телалоки Асток ва Чаки Майя будааст.

ДИНУ ОИНҲОИ САПОТЕКҲО. Сапотекҳо бештар худои олий - Кокишекро мепастиданд. Инчунин камтар бошад ҳам, офтоб, борон, раъду барқ, худоёни кӯчаки одаму ҳайвонот-шикор, мохигирон, мурдагон, баъдалмавт, касалӣ, тиб, чанг, фаровонӣ, боигарӣ ва худоҳои зиёди дигарро низ мепастиданд.

ДИНУ ОИНҲОИ ТАРАСКҲО. Тараскҳо ба якчанд худо

Расми 223. Тасвири худои болдор, аз тилло ва платина.

эътиқод доштанд. Худоҳои асосии онҳо офтоб, оташ, шикор ва моҳидорӣ буданд. Сарварони худоҳои табаскҳо ду ҷуфти олихаҳо буданд - Офарандазан ва Модар, ки олиҳаи ҳаёт ва марги Касравапери фиристодаи Офтоб ва ҷуфти олиҳаи дуҷум - Офаридгори худоҳо ва оташдоне, ки дар осмон шино мекунад - Худои Оташ Кури-кавори.

Расми 224. Худоҳо рақс мекунанд. Аз Майя.

Мувофиқи тасаввуроти тараскҳо Кайҳон аз се ҳамвори дар болои ҳамдигар истода воқеъ мебошад. Ҳар кадоми онҳо марказ дорад ва ба ҷониби чор самт – чор мамлакати Олам нигоҳ мекунад. Ҳар кадоми онҳо марказ доранд ва ба ҷониби чор самт – чор мамлакат ҳаракат мекунанд. Ҳар яки чор мамлакати Олам дорои худо – ҳомии ранги муайян дошт: дар шимол худои Зарди Ҳосилот; дар ҷануб худои Сиёҳ – ифодагари офтоб ва дузахи фуромадаистода; дар шарқ худои Сурхи Зухро ва бахр; дар ғарб худои Сафед – Ситораи Шаб ва ҳомии шамол.

ДИНУ ОИНҲОИ АСТЕКҲО. Дар аввали асрҳои миёна шаҳрҳои Теотиуакан, Куикуилко, Шкоман ва Шако бунёд шуда, ободу зебо гардиданд. Дар Куикуилко силсилаи меъмории бошукӯҳ бо номи "Ла-Пирамида" сохта мешавад, ки онро ибодатхонаҳои нисбатан хурдтар ихота карда буданд.

Ҳангоме, ки дар асрҳои III–IV империяи Рим рӯ ба таназзул ниҳода буд, шаҳри Теотиуакан марҳалаи гул-гулшукуфии худро аз сар мегузаронид. Он дар майдони 30 километри мураббаъ доман паҳн карда буд. Иншоотҳои бузурги меъмории он аҳромҳои Офтоб ва Моҳтоб буданд.

Маънии "Теотиуакан" аз забони науаи астекҳои Мексика "Шаҳри Худоён" мебошад. Яке аз кӯчаҳои ин шаҳр, ки калонтарин буд, "Ҳиёбони Мурдагон" ном дошт.

Рисунг 225. Рухонӣ бо ҷӯбдастани муқаддас, ҳангоми иди киштукор.

Мардуми Теотиуакан боварӣ доштанд, ки дар шаҳри онҳо море мӯъчизавор парвоз карданро ёд гирифтааст. Дар ин ҷо шахс ҳукуқи тавассути ботин ба хирад ноил шуда ва дар Кайҳон вучуд доштанро пайдо менамояд.

Эътиқодҳои динии ҳиндуёни ин минтақа аз парастии рӯҳи аҷдодон-модарию падарӣ, яъне аз ибтидои инсон-зан ва мард оғоз шудааст, ки онҳо Ометакули ва Омесиати ном доранд. Аз рӯҳи аҷдодон мувофиқи тарафҳо чор ашё сарчашма мегирад, ки ҳар кадоми онҳо дорои ранги худ мебошад. Хамин тарик, дар шарқ - ҳокими Сурх Шина Тотек, дар шимол ҳомии Сиёҳ Тескатли-нака, дар ҷануб ҳокими Кабуд Уитсилопочтли, дар ғарб ҳокими Сафед Кетсалкоатл, дар марказ

худои Оташ Уеуетсатл ҷой гирифта буд. Уеуетсатл дар байни оилаи худоҳои ҳиндуёни ин минтақа кӯҳнатарин ба ҳисоб мерафт.

ДИНУ ОИНҲОИ МЕШИКҲО. Мешикҳо ба маис (ҷувори-макка) аҳамияти калон медоданд. Эътиқоди динии онҳо низ аз он бармеояд. Сентиотл номи худои зироат ба ҳисоб мерафт. Он бо номи Шочикатсал ҳамсари олиҳаи Гулҳо будааст.

ДИНУ ОИНҲОИ МАЙЯҲО. Қабилаҳои майя одати худқурбонкунӣ доштанд. Дар асри XVI истилогарони испанӣ ба қаламрави сукувати қабилаҳои майя зада даромада, ин одати онҳоро бо ҷашмони худ дидаанд. Ҳиндуёни Майя девҳо ва бутҳоро мепарстиданд. Бо мақсади нест кардани парастии девҳо испаниҳо муттасил маданияти майяҳо, аз он ҷумла, эътиқодҳои динии онҳоро нест мекарданд. Дар нимҷазираи Юкатан ба ин муборизаи салибӣ бар зидди худоёни маҳаллӣ ускуфон Диего де Ленди роҳбарӣ карда, ҷидду ҷаҳд ба ҳарч

дод, то ки ба пинҳонӣ парастидани худоҳои кайҳонӣ хотима гузорад. Вале ба ӯ ин кор муяссар нашуд. Тасаввуроти майягиҳо дар бораи худо Алуши ба одамони хайрхоҳ, Иш Тиби рӯзона ҷондори ҷангалӣ – Яшче ва шабона ба зани нозанини Сигуанабуи ба мард бадбахтӣ меовардагӣ мубаддал гардида, дер боз боқӣ мемонад. Бо шарофати илми бостоншиносӣ худоҳо – ҳокими Осмон – Исамна, Боронхудо – Чак, Маисхудо – Юм Киаш, Маргхудо – Ах Пуч ба мо маълум гардидаанд.

ДИНУ ОИНҲОИ ВЕРАКОЧИ. Дар ҷараёни истилогарии испаниҳо дар империяи Инкҳо ба ёдгориҳои дини халқи хиндуи ин ҷо зарари калон расонида шудааст. Онҳо ибодатхонаи Офтобро ба замин яксон карда, бо ҳамин гуфтан мумкин аст, ки худои асосии инкхоро аз тахту тоҷ фурувардаанд. Баъзе ақидаҳои динии инкҳо аз байн рафтаанд. Сарфи назар аз ин онҳо ақидаҳои динии халқи худро дар калб нигоҳ дошта, аз як насл ба насли дигар месупориданд.

Инкҳо дар бораи офариниши оламу одам тасаввуротҳои динии худро доштанд. Мувофиқи таълимоти расмии дини инкҳо Офаридгори асосӣ паче мебошад. Ӯ Кайҳонро офаридааст. Кайҳон аз се унсур – об, замин ва оташ иборат буда, се сатҳ дорад – болоӣ, ки Хонаи паче ном дорад. Дар зери он Кай паче ҷойгир аст. Дар он ҷо одамон, ҳайвонот ва наботот зиндагӣ мекунанд. Ва қабати поёнӣ, ки Ука паче ном дорад, дар он ҷо мурдагон ҳобидаанд ва онҳое ҳам ҷойгиранд, ки бояд таваллуд шаванд. Хабарҳо аз Кай паче ва Уку паче ба олами мо ва он дунё тавассути пакарина, яъне горҳо, чашмаҳо, дарготҳо, вулқонҳо ва кӯлҳо мерасанд.

Робитан байни олами миёна ва Хонаи паче – осмон бошад, тавассути миёнаравии Инка муқаррар карда мешавад. Дар ин маврид ӯ вазифаи Инчу чурина, яъне писари Офторо иҷро менамояд.

Расми 226. Ҷини сангир (аз Колумбия ҳозира ёфта шудааст).

*Расми 227. Ниқоби худои
ҳиндиён дар намуди
кӯришанарак.*

Дар Уку паче замоне ду мори калон пайдо мешавад – Яку Модар ва Сече Модар. Ҳангоми ба рӯи замин ҳазида баромадани мори аввал он ба дарёи калон мубаддал мегардад. Вақте ки ба Олами Олӣ мебарояд, ба Тиру Камон – Кайчи табдил ёфта, бордор мешавад ва ба ҳайвоноту наботот ҳаёт мебахшад. Мори дуюм рост роҳ мегаштааст. Ҳангоми ба осмон баромадан ба барқ – Иляна, худои борон, тӯфон ва раъду барқ мубаддал мегардад.

Ба ҳамаи се сатҳи Кайҳон – Офтоб, Моҳтоб ва Ситораҳо – Веракочи, офаридагори тамоми ҳастӣ ҳукмфармо буд. Номи пурраи ӯ Тима Вира Коча, маънояш "ҷаноби олии оташ, замин ва об" аст.

Дар муқаддасгоҳи ибодатхонаи Куско – Унти Уаси образи Офтоб ва Моҳтоб дар ҷои намоён инъикос карда шуда буд. Дар поёнтари онҳо чун харитаи кайҳоние, ки сохти эътиқодҳои динии инкҳоро ифода мекунад, чирмҳои дигари осмонӣ низ ҷой дода шудаанд. Дар ин харита рамзе, ки образи худои нав – Веракочиро ифода менамуд, дар ҷои аз ҳама баландтарини он ҷойгир буда, аз тилло сохта шудааст.

Мувофиқи асотире Веракочи аз кӯли бузурги Титикака пайдо шудааст. Ӯ Одам, Офтоб, Моҳтоб ва ситораҳоро аз санг сохта, баъд бо тарзи асрорангезе ба се тақсим шуда, ғайбшавии офаридгории худро дар ду шакли ном – Такану Веракочи ва Имаймана Веракочи идома медиҳад.

Веракочи тамоми офаридаҳои қаблии худ, аз он ҷумла насли инсонро нест карда, онҳоро аз нав офарид. Ҳамин тариқ ба тамаддуни Инк асос гузошт. Баъди ин тамоми Тауантинсуйюро то Эквадор убур карда, дар Ғарб – дар обҳои уқёнуси Ором ғайб зад.

Чи тавре ки дидед, ҳиндуёни Америка эътиқодҳои динии гуногун доштанд. Дар байни онҳо яккаҳудой вучуд надошт. Ҳамаи онҳо ба нерӯҳои гуногуни табиат эътиқод доштанд. Дар

бораи пайдоиши оламу одам, ҳайвонот, наботот ва Кайҳон ривоятҳои динии хешро доштанд. Дар баъзе давлатҳои Америка динҳои давлатӣ, ё худ умумихалқӣ ҳам вуҷуд доштанд. Дар ин бора ёдгориҳои сершумори меъмории динӣ, тасвирӣ, ҳайкалтарошӣ, ривоятҳо, асотирҳо, қиссаҳои ҳиндуёни минтақаҳои гуногуни Америка шаҳодат медиҳанд.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Дар бораи эътиқодҳои динии Олмекҳо ва сапотекҳо чӣҳо медонед?
2. Тараскҳо ба кадом ҳудудҳои эътиқод доштанд?
3. Тасаввуроти тараскҳо дар бораи се қабати Кайҳонро шарҳ диҳед.
4. Моҳияти эътиқодҳои динии астекоҳо баён кунед.
5. Маънии "Тестиуакан"-ро фаҳмонед.
6. Эътиқодҳои динии астекоҳо ба рӯҳи аҷдодон чӣ муносибат доранд?
7. Нақши маис (ҷуворимакка)-ро дар эътиқодҳои динии ҳиндуён муайян кунед.
8. Дар бораи эътиқодҳои динии майяҳо нақл кунед.
9. Инкҳо дар бораи офариниши одаму олам чӣ тасаввуротҳо доштанд?
10. Эътиқодҳои динии Веракочиро шарҳ диҳед.
11. Мақоми Офтоб, Моҳтоб ва Ситораҳо дар эътиқодҳои динии Веракочи муайян кунед.

§ 62. ПЕШРАФТИ МАМЛАКАТҲОИ АФРИҚО ДАР АСРҲОИ МИЁНА

АФРИҚОИ ШИМОЛӢ. Дар асрҳои миёна аксар давлатҳои Африқо бо сабабҳои гуногун аз давлатҳои Осиё ва Аврупо дар сатҳи пасттари тараққиёт қарор гирифта буданд.

Дар асри VII халифаҳои Араб қисмати шимолӣ ва шимолу шарқии қитъаи Африқоро забт карда, дар ин ҷо ҳокимияти худро барпо ва дини исломро паҳн намуданд. Ба ҳайати Хилофати Араб Миср, мамлакатҳои Мағриби Араб ва баъзе мамлакатҳои дигари ин минтақаҳо дохил шуданд. Тобеият ба Хилофати Араб ба пешрафти давлатҳои Африқои Шимолӣ ва Шимолу Шарқӣ мусоидат карданд. Ин буд, ки идораи давлатӣ, хоҷагидорӣ ва илму фарҳанги онҳо рӯ ба пешравӣ ниҳоданд. Баъди барҳам

Рис. 228.
Ҳайкалчаи
биринҷии
сарволиди
авлод.

хӯрдани Хилофати Бағдод музофотҳои Африқои он озодӣ ба даст оварданд. Лекин ин озодӣ танҳо то асри XV давом кард. Пас аз таъсисёбӣ ва пурзӯршавӣ империяи Туркҳои Усмонӣ, ки зикраш дар мавзӯи 45-46 рафт, дар баробари тохтубоз ба самтҳои дигар ба забти Хилофати Араб низ даст заданд. Ҳамин тариқ, музофотҳои Хилофат, ки дар шимол ва шимолу шарқии Африқо вақеъ буданд, ба ҳайати империяи Усмонӣ дохил гардиданд.

Тобеияти қисмати зиёди қаламрави Африқои Шимолӣ ва Шимолу Шарқӣ ба Туркҳои Усмонӣ то соли 1918 давом кард.

СУДОНИ ҒАРБӢ. Мафҳуми "Судон" аз ибораи арабии "Билод ас-Судон", яъне "Мамлакати Сиёҳҳо" ба миён омадааст. Дар асрҳои миёна дар ҳавзаи дарёҳои Сенегал ва Нигер давлатҳои пурзӯри феодалӣ, аз он ҷумла Гана, Малӣ ва Сенегал мавҷуд буданд.

Гана дар асрҳои VII-VIII таъсис ёфта, дар се асри оянда ба авҷи тараққиёти худ расид. Дар асри XIII Гана ҳамчун давлати феодалӣ маълум буд. Аз ин давра сар карда, Ганаи Ҷанубӣ, ки

Малӣ ном дошт, рӯ ба тараққӣ мениҳад. Дар ин бора эпосҳо дар бораи Сунди ва Манса Мусо шаҳодат медиҳанд. Ин шохҳои дар Гана дар нимаи дуҷуми асри XIV ҳукмронӣ кардаанд. Дар ин давра қаламрави Малӣ то соҳилҳои уқёнуси Атлантика доман паҳн кард. Сабабгори асосии гулгулшукуфии Малӣ фурӯши тилло, намак ва маснуоти ороишӣ буд.

Дар охири асри XIV Малӣ рӯ ба таназзул ниҳод ва ҳокимият дар он ба давлати Сонга гузашт. Давраи пуриқтидори ин давлат ба солҳои 1454–1492, ки ба ҳукмронии Сони Алӣ рост меояд ва солҳои 1493–1528, ки ба ҳукмронии Муҳаммад Туре мувофиқат мекунад, рост омадааст. Ин вақт Сонга яке аз давлатҳои пурзӯртарини Судон ба шумор мерафт. Чӣ тавре ки сарчашмаҳои арабӣ шаҳодат медиҳанд, Сонга мамлакати сараҳлии дорони деҳаҳои сершумори бо ҳамдигар наздик воқеъбуда ба шумор мерафт. Дар ин давра Сонга аз ҷумлаи марказҳои калонтарини иқтисодию фарҳангии мусулмонӣ маҳсуб мешуд. Масалан, дар шаҳри Томбукту яке аз донишгоҳҳои калонтарини исломӣ фаъолият мекард, ки он берун аз ҳудудҳои Африқо ҳам маълуму машҳур буд.

Дар асрҳои миёна дар наздикии кӯли Чад давлатҳои зиёд мавҷуд буданд, ки дар байни онҳо Канем ном давлат пурзӯртар буд. Он дар асри IX таъсис ёфта, то асри XIII қаламрави бузургро дар бар гирифта, ба маркази муҳимми тиҷоратӣ фарҳангӣ мубаддал гардид. Баъдтар ин давлат Борну ном мегирад. Давраи гулгулшукуфии Борну ба солҳои 1570–1603, ки он вақт Идриси III ҳукмронӣ карда буд, рост омадааст.

Расми 229. Тасвири намоёндаи ниёгон. Конго.

Расми 230. Муҷассамаи модари ҳоким.

Рис. 231. Ниқоб
аз устухони оҷ. Бенин.
Асри XVI.

АФРИҚОИ ШАРҚӢ. Дар асрҳои IX-XII дар болооби дарёи Нил, Африқои Ғарбӣ ва Шарқи давлатҳои Бганда, Буноро, Торо, Анколе, Карагва ва Кизиба, дар ғарбии Угандаи имрӯза Руанда ва Урунди вучуд доштанд.

Дар асрҳои X-XVI дар соҳилҳои шарқии Африқо якчанд давлати араб мавҷуд буд. Дар асри XV - аввали асри XVI онҳоро португалиҳо забт карданд. Халқҳои мусулмони ин давлатҳо дар тӯли қариб 100 сол бар зидди мустамли-кадорони португалӣ мубориза бурда, ниҳоят ба озодӣ муваффақ шуданд. Танҳо Мозамбик дар ихтиёри Португалия монду халос.

АФРИҚОИ ҶАНУБӢ. Сайёҳони португалӣ ҳанӯз дар охири асри XV ба соҳилҳои ҷанубии Африқо рафта расида, ин ҷоро "Димоғи Умед" номиданд. Дар

асрҳои VIII-XV дар соҳилҳои Замбезӣ давлати Мономотала вучуд дошт, ки он аз номи ҳокими ин давлат ба миён омадааст. Шоҳҳои Мономотала бо давлатҳои соҳили Африқои Шарқӣ муносибатҳои тиҷоратӣ доштанд. Тоҷирони Мономотала аз ин қаламрав гузашта, ба давлатҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва Чин рафта, доду гирифт мекарданд. Дар Мономотала истехсоли мис,

Рис. 232.
Ҳайкатчаҳои
ду паланг
аз устухони оҷ.
Бенин. Асри XVI.

охан ва тилло хуб ба роҳ монда шуда, зироатпарварии обӣ низ пеш рафта буд. Онҳо ба хазинаи мамлакат маблағи калон ворид месохтанд. Португалиҳо кӯшиши забти Мономоталаро карданд, вале саҳт шикаст хӯрда, аз баҳри он гузаштанд. Дар асри XVIII дар натиҷаи муборизаи дохилии ҳокимони марказию маҳаллӣ Мономотала ба чор давлат тақсим шуд.

ЧАЗИРАИ МАДАГАСКАР. Аз назари ҳайати қавмӣ аҳолии қазираи Мадагаскар аз аҳолии қисмати хушкии Африко фарқ мекард. Аҳолии ин қазира ба қабилаҳои малай хеш буда, забонашон ба гурӯҳи забонҳои индонезиягӣ тааллуқ дорад. Он вақт қисми ками аҳолии Мадагаскарро банту, суахилӣ ва арабҳо ташкил мекарданд. Фарҳанги мардуми қазира ба хусусиятҳои фарҳанги мардуми ҷанубу шарқии Осиё монандӣ дошт.

Пайдоиши давлат дар Мадагаскар тахминан ба асри XIV рост омадааст. Вале давлатҳои онвақтаи Мадагаскар хурд-хурд буданд. Дар асрҳои XVI-XVII бошад давлатҳои қалонтар ба вуҷуд омаданд - дар соҳилҳои ғарбии Мадагаскар Сакалаво, дар шарқи қазира Бетсимизарика ва дар маркази қазира Бетсилей. Даре нагузашта давлати Имерина пурзӯр мешавад. Давлатҳои дигари қазира дар атрофи Имерина муттаҳид мешаванд, ки дар натиҷаи ин давлати феодалии пурзӯре тавлид меёбад. Вале дар охири асри XVII дар Имерина парокандагии феодалии оғоз меёбад.

Аврупоиёни аввалине, ки ба Мадагаскар сар дароварданд, португалиҳо буданд. Экспедитсияи Кабрал порту-

Расми 233. Сурати ҳоким, Нигерия. Асри XII.

Расми 234. Вайронаҳои масҷид. Ҳабаиштон. Асри XIII.

*Расми 235. Калисон
зеризаминӣ дар Ламбэз.
Ҷабашистон. Асри XII.*

галӣ, ки ба Ҳиндустон рахсипор буд, соли 1500 дар соҳили Мадагаскар лангар партофт. Барои ҳукмронӣ дар уқёнуси Ҳинд Англия, Фаронса, Голландия ва Португалия байни ҳамдигар мубориза мебуданд. Оқибат ба Фаронса муяссар гардид, ки дар уқёнуси Ҳинд мавқеи худро мустаҳкам карда, Мадагаскарро ҳам ба даст дарорад. Соли 1642 экспедитсияи Жан Прони ба сохтмони истехкоми Форт-Дофин, воқеъ дар ҷанубии ҷазира хишти аввалинро гузошт.

Соли 1664 ширкати фаронсавии "Ост-Индия" таъсис ёфт, ки яке аз вазифаҳои асосии он истифодаи сарватҳои ҷазираи Мадагаскар буд.

СОМАЛИ Дар нимҷазираи Сомалӣ ва соҳилҳои баҳри Сурх халқиятҳои галла ва сомалӣ, дар кӯҳсори Аббесин бошад, халқиятҳои амҳара, татра ва халқиятҳои дигар сукунат доштанд.

*Расми 236. Ҳайкали
биринчии сарбози
пайнавоз. Бенин.*

Султониҳои нимҷазираи Сомали, ки ханӯз дар миёнаҳои асри XVII таъсис ёфта буданд, дар асри XVIII рӯ ба таназзул оварданд. Ин буд, ки музофотҳои Могадишо, Мерка ва Брова ба Зимбабве гузаштанд.

ҶАБАШИСТОН. Дар ғарбтари Сомали Ҷабашистон воқеъ гардидааст. Дар асри XVI он ба давлати феодалӣ табдил ёфт. Заминдорӣ Ҷабашистони индавраина дар ду шакл ташаккул ёфтааст – заминдорӣ меросии феодалон, ки "рест" ном дошт ва заминдорӣ, ки аз моликияти хусусии феодалони калон ба миён омада буд. Моликияти охиринро мерос гузоштан, фуруштан ва тӯхфа кардан мумкин буд. Гайр аз ин, дар

Расми 237. Касри император дар Гондэр. Хабашистон. Асри XVI.

Хабашистон заминҳое буданд, ки "гулт" номида мешуданд. Ин заминҳо барои хизмати давлатӣ дода ва ё тӯхфа карда мешуданд.

Дар Хабашистон гуломдорӣ вучуд дошт ва он дар пешрафти иктисоди мамлакат дорои мақоми баланд буд.

Туркҳои Усмонӣ дар оғози асри XVI ба Хабашистон ҳучум карданд, вале онҳоро португалиҳо зада гардонданд. Баъдтар аз Хабашистон ҳуди португалиҳо ҳам пеш карда шуданд.

Дар асрҳои XVII-XVIII дар байни ҳокимони феодалии вилоятҳои Хабашистон низоъ ва ҷангҳои тӯлонӣ ба амал омаданд. Дар натиҷаи онҳо мамлакат рӯ ба таназзул ниҳод.

Дар асрҳои XVII-XIX давлатҳои Африқо мавриди забткорӣҳои мустамликавии Британияи Кабир, Фаронса, Португалия, Голландия, Испания, Олмон, Италия ва Белгия қарор гирифтанд. Дар бораи ҷараёни забткорӣҳои ин давлатҳо дар синфи 7-ум маълумот хоҳед гирифт.

САВОЛ ВА СУПОРИШҲО

1. Чаро пешрафти давлатҳои Африқо танҳо дар қисматҳои алоҳидаи он ба амал меомаданд?
2. Арабҳо кадом қисматҳои Африқоро забт карданд?
3. Султонҳои Туркҳои Усмонӣ бо давлатҳои араби африқоӣ чӣ муносибат доштанд?
4. Дар бораи Судони Ғарбӣ маълумот диҳед.
5. Дар бораи Малӣ маълумот диҳед.

6. Кадом давлатҳои Африқои шарқиро медонед?
7. Дар бораи ташаккули давлати Мономотала чиҳо медонед?
8. Дар ҷазираи Мадагаскар кадом халқияту давлатҳо вуҷуд доштанд?
9. Барои ишғоли ҷазираи Мадагаскар кадом давлатҳо талош мекарданд?
10. Мадагаскарро кадом давлат ба худ тобеъ кард?
11. Дар бораи Ҳабашистон маълумот диҳед.
12. Ҳолати умумии давлатҳои Африқоии асрҳои миёна ва оғози давраи навро чӣ хел дарёфтед?

Расми 238. Ҷуғрофҳои асримеёнагӣ харитани ҷаҳонро чунин тасвир намудаанд.

САНАҲОИ МУҲИМ

Боби I. МАМЛАКАТҲОИ ОСИЁ ДАР АСРҲОИ III-XII

224	соли таъсиси давлати Сосониён
226	ба тахти подшоҳии давлати Сосониён нишас- тани Ардашери I Бобакон
276	катли Монӣ аз тарафи Бахроми I
309-379	солҳои ҳукмронии Шопури II
399-420	солҳои ҳукмронии Яздигурди I
488-531	солҳои ҳукмронии Кайкубодшоҳ
531-579	солҳои ҳукмронии Хусрави I Анӯшервон
562	соли ба имзо расидани созишномаи сулҳи байни давлати Сосониён ва Византия
590	шӯриши Бахроми Чубина
457	чанги Пирӯз бар зидди Ҳайтолиён
551	таъсиси Ҳоконии Турк.
579	соли вафоти Хусрави I Анӯшервон
588	чанги Совашоҳи турк бар зидди давлати Сосониён
600-603	ду тақсим шудани Ҳоконии Турк
320-340	солҳои ҳукмронии Чандрагуптаи I
380-414	солҳои ҳукмронии Чандрагуптаи II
606-647	солҳои ҳукмронии Харши
691	таъсиси Ҳоконии Шарқии Турк
1175	ба Ҳиндустон лашкар кашидани Муҳаммади Гурӣ
386-584	солҳои мавҷудияти империяи Сун
530	Яшоткарман лашкари Ҳайтолиёнро торумор мекунад
589	таъсиси империяи Суй
618	огози ҳукмронии сулолаи Тан
623	ҳучуми лашкари Византия ба давлати Сосониён
626-649	солҳои ҳукмронии Ли Ши-мин
656-705	солҳои ҳукмронии У Тсзе-тян
744	барҳам хӯрдани Ҳоконии Туркҳои Ғарбӣ
785	шӯриши Ан Лу-шон
875-884	шӯриши Хуан Чао

907	бархам хӯрдани империяи Тан
1021-1086	солҳои ҳукмронии Ван Ан-ши
1069-1085	солҳои амалӣ гардидани ислоҳоти Ван Ан-ши
572-621	солҳои ҳаёти шоҳзода Сётоку-тайси
645	табаддулоти зидди авлоди Сога
1192	барпошавии ҳокимияти "сёгун" Миномото Еритимо
570-632	солҳои ҳаёти Муҳаммад пайгамбар
610	оғози таблиғи дини ислом
622	ҳиҷрати Муҳаммад аз Макка ба Ясриб (Мадина)
632-634	солҳои ҳукмронии Абӯбакр
634-644	солҳои ҳукмронии Умар
644-656	солҳои ҳукмронии Усмон
656-661	солҳои ҳукмронии Алӣ
635-636	ғалабаҳои аввалини арабҳо бар Сосониён
657	муҳорибаи лашкари Алӣ дар Алҷазоир
656	"Муҳорибаи уштур"
651	давлати Сосониёнро бархам задани арабҳо
658	ғалабаи Алӣ бар "хориҷшудагон"
661-750	солҳои ҳукмронии сулолаи Уммавиён
680	муҳориба дар Карбало, ҳалокати Ҳусейн
711	"Андалус" (Пиреней)-ро ишғол кардани Уммавиён
747-749	шӯриши Абӯмуслим
750-1055	солҳои ҳукмронии сулолаи Аббосиён
762	бунёди шаҳри Бағдод
776-783	шӯриши Муканнаъ
786-809	солҳои ҳукмронии халифа Ҳорунаррашид
813-833	солҳои ҳукмронии халифа Маъмун
821-873	солҳои мавҷудияти давлати Тоҳириён
873-900	солҳои мавҷудияти давлати Саффориён
874	Насри Сомониро ҳокими тамоми Мовароуннаҳр таъйин кардани халифа
885-888	чангҳои бародарон Исмоил ва Насри Сомонӣ
892	вафоти Насри Сомонӣ
893	Исмоили Сомониро ҳокими тамоми Мовароуннаҳр таъйин кардани халифа
874-999	солҳои мавҷудияти давлати Сомониён

999	аз тарафи Қарахониён барҳам зада шудани давлати Сомониён
980-1037	солҳои ҳаёти Абуалӣ ибни Сино
998-1030	солҳои ҳукмронии Султон Маҳмуди Ғазнавӣ
1030-1041	солҳои ҳукмронии Султон Масъуди Ғазнавӣ
1035	аз Салҷуқиён шикаст хӯрдани Масъуди Ғазнавӣ
1038-1073	солҳои ҳукмронии Туграл
1118-1157	солҳои ҳукмронии Султон Санҷар
1172-1200	солҳои ҳукмронии Текеш
1200-1220	солҳои ҳукмронии Муҳаммад Хоразмшоҳ
1215	барҳам хӯрдани давлати Ғуриён
1258	аз ҷониби мугулҳо барҳам дода шудани ҳокимияи халифаҳои Аббосиён

Боби II. **АВРУПО ДАР АСРҲОИ V-XII**

451	дар шаҳри Труа шикаст хӯрдани Атил
486	дар назди шаҳри Сауссона римӣҳоро шикаст додани франкҳо
500	таъсиси давлати Франк
768-814	солҳои ҳукмронии Карли Кабир
774	лашкаркашии Карли Кабир ба Италия
801	Барселонаро аз дасти арабҳо кашида гирифтани франкҳо
778	ҳуҷуми нахустини Карл ба Испания
800	ба Рим дохилшуда, худро император эълон кардани Карли Кабир
843	дар шаҳри Верден дар байни шохзодагон тақсими қарда шудани империяи Карли Кабир
409-1018	солҳои шохигарии аввали булғорӣ
988	қабули дини масеҳӣ дар давлати Рус
1019-1054	давраи ҳукмронии Ярослав Мудрий (оқил)
1054	ба ду шоха тақсим шудани дини масеҳӣ
1113-1125	солҳои ҳукмронии Владимир Мономах
1096	ҳаракати салибдорон ба сӯи Байтулмуқаддас. Лашкаркашии аввалини салибӣ
1147	лашкаркашии дуюми салибӣ
1187	Байтулмуқаддасро ишғол кардани шоҳи Миср Салоҳуддин

1189	лашкаркашии сеюми салибӣ
1202-1270	лашкаркашиҳои чорум, панҷум, шашум, ҳафтум ва ҳаштуми салибӣ
395	мустанқил гардидани империяи Рими Шарқӣ
821	шӯриши Фомаи Славяний
1214-1294	солҳои ҳаёти Рочер Бэкон
1182	ба тахти императории Византия нишастани Комрин

Боби III. МАМЛАКАТҲОИ ОСИЁ ДАР АСРҲОИ XIII-XVI

1206	таъсисёбии давлати Мугул
1219-1223	лашкаркашии Чингизхон ба Осӣи Марказӣ
1235-1242	лашкаркашии Ботухон ба Аврупо
1258	шаҳри Бағдоро гирифтани Ҳалоку
1304	ба тахти империяи Мугулистон нишастани Улҷойту
1307-1329	солҳои ҳукмронии Гиёсуддин
1279	худро императори Чин эълон кардани Хубилай
1282-1326	солҳои ҳукмронии Усмон
1326-1359	солҳои ҳукмронии Урхон
1245-1381	солҳои мавҷудияти давлати Куртҳои Ҳирот
1337-1383	солҳои мавҷудияти давлати Сарбадорон
1365-1366	шӯриши "Сарбадорон" дар Самарқанд
1368-1644	солҳои ҳукумронии сулолаи Мин дар Чин
1370	табаддулоти Темур дар Самарқанд
1359-1389	солҳои ҳукмронии Муроди I
1389	муҳорибаи Косово
1368	ба тахти императории Чин нишастани Чжу Юан-чжан, яке аз роҳбарони шӯриши "Салласурхон"
1398-1399	Ҳиндустонро ишғол кардани Темур
1389-1402	солҳои ҳукмронии Боязид
1402	султони Туркҳои Усмонӣ Боязидро шикаст додани Темур
1405	соли дар Утрор вафот кардани Темур
1409	ба Улугбек супорида шудани ҳукмронии Мовароуннаҳр

1236	Булгори Волгаро шикаст додани муғулҳо
1240	хучуми Боту ба ҷануби Рус
1380	мухорибаи Куликово
1382	аз нав Москваро ишғол кардани Муғулҳо
1445	ихтирои дастгоҳи китобчопкунӣ аз тарафи Иоганн Гутенберг
1450	аз тарафи Гутенберг чоп гардидани аввалин китоб

Боби V. ҲАРАКАТИ ИСЛОҲОТҲОӢ ДАР АВРУПО

1415	этирози Мартин Лютер бар зидди авфнома-фурушӣ
1480	аз зулми муғулҳо озод шудани сарзамини Рус
1540	таъсис ёфтани "Ҷамъияти Исо" ё ордени иезуитҳо
24.08.1572	куштори шаби Варфолемейи Муқаддас

Боби VI. АМЕРИКА ДАР АСРҲОИ МИЁНА

1007	огози ҳукмронии Китсалкоато дар давлати Маяпин
1522–1523	аз байн рафтани Федератсияи Чималуакин
1325	дар наздикии кули Тескокҳо аз тарафи мешекҳо бунёд карда шудани деҳае, ки бо мурури замон ба шаҳри Мехико табдил ёфтааст
1247	пешвои мешикҳо интихоб шудани Теноч
1492	Куба ва Гаитиро кашф кардани Христофор Колумб
1506	Америго Веспуччи иброз дошт, ки Х. Колумб китъаи навро кашф кардааст
1519	Мексикаро забт кардани Кортес
1440–1469	солҳои ҳукмронии Мактакусали дар империяи Астекҳо

Боби VII. МАМЛАКАТҲОИ АФРИҚО

1918	то ин сол ба империяи Туркҳои Усмонӣ тобеъ будани музофотҳои Африқои Шимолӣ ва Шимолу Шарқӣ
1454-1492	солҳои ҳукмронии Сони Алӣ дар давлати Мали
1493-1528	солҳои ҳукмронии Муҳаммад Туре дар давлати Мали
1500	экспедисияи Кобрани португалӣ, ки ба Ҳиндустон раҳсипор буд, вале ба соҳили Мадагаскар лангар партофт
1642	хишти аввалинро гузоштан дар соҳтмони истехкоми Форт-Дофани воқеъ дар ҷануби ҷазираи Мадагаскар
1664	таъсиси ширкати "Ост-Индия"-и фаронсавӣ, ки вазифаи аз худ кардани сарватҳои Мадагаскарро ба ӯҳда дошт

МУНДАРИҶА

Муқаддима	3
-----------------	---

Боби I. МАМЛАКАТҲОИ ОСИЁ ДАР АСРҲОИ III-XII

§ 1-2. Давлати Сосониён	5
§ 3. Давлати Ҳайтолиён	12
§ 4. Ҳоконии Турк	17
§ 5. Давлати Гуптҳо	22
§ 6. Ҳиндустони пароканда	28
§ 7. Империяи Суй	32
§ 8. Империяи Тан	35
§ 9. Империяи Сун	40
§ 10. Чопони самурайҳо ва сёгун	45
§ 11. Пайдо шудани дини ислом	49
§ 12. Таъсисёбии Ҳилофати Араб	53
§ 13. Ҳилофати Уммавиён	60
§ 14-15. Ҳилофати Аббосиён	66
§ 16. Маданияти Ҳилофати Араб	74
§ 17. Давлати Тоҳириён	80
§ 18. Давлати Саффориён	84
§ 19. Таъсиси давлати Сомониён	89
§ 20. Иқтидори давлати Сомониён	94
§ 21. Маданияти давлати Сомониён	100
§ 22. Давлатҳои Қарахониён ва Ғазнавиён	105
§ 23. Давлатҳои Салҷуқиён ва Ҳоразмшоҳон	110
§ 24. Давлати Ғуриён	115

Боби II. АВРУПО ДАР АСРҲОИ V-XII

§ 25. Қабилаҳои олмонӣ	120
§ 26. Давлати Франкҳо	123
§ 27. Империяи Карли Кабир	126
§ 28. Давлатҳои славянӣ	129
§ 29. Руси Киев	133
§ 30-31. Лашкаркашиҳои салибӣ	135
§ 32. Византия	143

Боби III. МАМЛАКАТҲОИ ОСИЁ ДАР АСРҲОИ XIII-XVI

§ 33-34. Давлати Муғул	146
§ 35. Давлати Куртхон Ҳирот	152
§ 36. Давлати Сарбадорон	157
§ 37. Чин дар аҳди сулолаи Юанҳо	162
§ 38. Чин дар аҳди сулолаи Мин	166
§ 39. Таъсиёбии давлати муттаҳиди Чопон	169
§ 40. Давлати Темур	173
§ 41. Давлати Темуриён	177
§ 42. Султони Дехлӣ	181
§ 43. Империяи Темуриёни Ҳинд	186
§ 44. Давлати Сафавиёни Эрон	190
§ 45-46. Султони Туркхон Усмонӣ	195

Боби IV. МАМЛАКАТҲОИ АВРУПО ДАР АСРҲОИ XIII-XV

§ 47. Фаронса	201
§ 48. Англия	204
§ 49. Ҷанги Садсолан Фаронса ва Англия	208
§ 50. Ҳаракати Гусиён дар Чехия	212
§ 51. Рус дар муқобили муғулхон истилогар	216
§ 52. Маданияти Аврупои Ғарбӣ дар асрҳои XI-XV	220

Боби V. ҲАРАКАТИ ИСЛОҲОТҲОӢ ДАР АВРУПО

§ 53. Ислоҳот дар Олмон	225
§ 54. Паҳншавии ҳаракати ислоҳотхоӣ	227

Боби VI. АМЕРИКА ДАР АСРҲОИ МИЁНА

§ 55. Шаҳр-давлатҳо ва федератсияҳои ҳиндӣ	232
§ 56. Империяҳои ҳиндӣ	236
§ 57. Америкаро истило кардани аврупоиён	242
§ 58. Забон, мактаб ва илми ҳиндӣ	248
§ 59. Нишонаҳои тасвири зиндагии ҳиндӣ	254
§ 60. Адабиёт ва театри ҳиндӣ	259
§ 61. Дину оинҳои ҳиндӣ	266

Боби VII. МАМЛАКАТҲОИ АФРИҚО

§ 62. Пешрафти мамлакатҳои Африқо дар асрҳои миёна	272
--	-----

САНАҲОИ МУҲИМ	279
----------------------------	-----

Таваралӣ Нозимович Зиёев
Раҳмоналӣ Ятимович Шарифов

ТАЪРИХИ УМУМӢ
ТАЪРИХИ АСРҲОИ МИЁНА

Китоби дарсӣ барои синфи 6-ум

Гуруҳи нашрӣ:

Мухаррир Д. Хушқадамов
Мусахҳеҳ Б. Мирзоев
Дизайн ва ороиш М. Муродов
Мухаррири техникӣ Д. Қурбонов
Чопи компютерӣ М. Боева

© Хазинаи хайрияи «Сарпараст», 2005
Литсензияи № 049

Ба чопаш 25.03.2005 имзо шуд.
Андозаи коғаз 60x90 1/16. Коғазӣ офсетӣ.
Гарнигураи Times New Roman Tj. Чопи офсетӣ.
Ҳаҷм 18 ҷузъи чопии аслий.
Адади нашр 120 000.

Фармоиши рақами 2127

РҶҶДОДҲОИ МУҲИМТАРИНИ ТАҶРИҲИ АСРҲОИ МИЁНА

1204

Константинопол-ро шиғол кардани салибдорон

1206

Таъсиси давлати Муғул

1219

Лашкаркашии Чингизхон ба Осии Марказӣ

1236

Лашкаркашии Ботухон ба Рус

1265

Таъсисёбии парламенти Англия

1302

Тавлиди Ҳелоти Кул дар Фаронса

1337 – 1453

Ҷанги Садола

1365

Шуриши Сарбадорон

1370

Ба ҳокимият соҳиб шудани Темур

1419 – 1434

Ҷангҳои Гусенён

1445

Иктиром дастгоҳи ҷолуғии

1453

Барҳам хӯрдани Империяи Византия

1479

Аз зери зулми Муғул озодшавии Чин

1526

Таъсиси Империяи Темурёёни Хинд

1568

Муттаҳидшавии Ҷолон

1572

Куштори шаби Варфоломей